»*Grundtvig* –
Bag et mulm af historie, diskussion, forkætring, forargelse, begejstring lyser dette ensomme navn. En stjerne bag drivende skyer der gråner. Han rejste en springflod, han satte en række ideer i gang, hvis afledningsafledninger nu skyller mod tidens kyst og med det flygtige skum på bølgerne, der kommer, når bølgen tager bund, og den samlede styrke bryder sammen i brænding... men langt ude ånder oceanet tungt med de 70.000 favnes dybde.
Længst er mange af hans meninger og synspunkter sønderbrudt mod tidens kyst, skyller i havstokken som vragrester, der indsamles som relikvier; han hørte til en bestemt tid og gav overalt ekko af denne, senoplysningens, romantikkens og senromantikkens. Han var her overalt aktuelt på færde i aktion eller reaktion, naturligvis. Den mand, der ikke er tidens barn, kan aldrig bringe noget budskab fra evigheden«.

Sådan skrev Jørgen Bukdahl for over 35 år siden, og citatet er ikke blevet mindre sandt i mellemtiden.

I denne bog forsøger fire nordiske skribenter at trænge gennem mulmet for at undersøge, hvad Grundtvig især har at give til folkeoplysningen i Norden ved indgangen til det 3. århundrede efter hans fødsel.

Bogen udgives af Nordisk Folkehøjskoleråd og er støttet økonomisk af Nordisk Kulturfond

ISBN 91-7260-036-0

GRUNDTVIGS OPLYSNINGSTANKER OG VOR TID

GRUNDTVIGS OPLYSNINGSTANKER OG VOR TID

GRUNDTVIGS OPLYSNINGSTANKER OG VOR TID
© Nordisk Folkehøjskoleråd og forfatterne 1983
Udgivet af Nordisk Folkehøjskoleråd
Redaktion: Finn Slumstrup
Redaktionskomité: Olav Akerlie, Gustav Björkstrand, Olav Klonteig (formand), Vilhelm Nielsen, Finn Slumstrup og Paul Terning.
Omslag og lay-out: Svend Hansen
Bogen er sat med 10/12 Palatino og trykt på 100 g gultonet offset
Tryk: Jelling Bogtrykkeri ApS
ISBN 91-7260-836-6

Udgivelsen af denne bog er muliggjort takket være støtte fra Nordisk Kulturfond.
Bogen udsendes i en skandinavisk og en finsk udgave. Oversættelserne til finsk er foretaget af Eva Launonen og Tuulikki Lukkarinen.

Forord

Med dette skrift ønsker Nordisk Folkehøjskoleråd at markere 200 året for N. F. S. Grundtvigs fødsel.
Hensigten har været at give medarbejdere i den nordiske folkehøjskole en mulighed for at nærme sig det »grundtvigske univers« i et nutidigt sprog og bragt ind i nutidige sammenhænge.
Begrundelsen for at søge denne mulighed realiseret er ikke alene det ønskværdige i at kende manden, som fik tanken om en folkelig højskole, men også – og ikke mindst – en tro på, at Grundtvig trods tidsafstanden stadig har vigtige tanker til hverdagsbrug i folkehøjskolen.
Som bogens indhold vil vise, er det ikke en højskole-dogmatik, som bringes på markedet, og man vil lede forgæves efter en særlig grundtvigsk pædagogik. Hans tanker om folkestyre, folkehøjskole, folkelighed, om kristendom, det levende ord, frihed m.v. kan næppe heller begribes som isolerede størrelser, men må opfattes i sammenhænge, under synsvinklen: livets kamp mod døden.
Måske findes her en af årsagerne til, at Grundtvig er vanskelig at »få hold på«, at studere, men samtidig er det just det sammenhængende og altomfattende, der gør ham udfordrende og aktuel i 1983, da specialisering og fremmedgørelse plager vor virkelighed.
Den nordiske folkehøjskole har store og vigtige opgaver at løse i elektronikkens tidsalder. Det er et håb, at denne bog kan bringe inspiration til arbejdet i »skolen for livet«.

Frederik Christensen
Højskoleforstander og formand for Nordisk Folkehøjskoleråd.

Indhold

Finn Slumstrup
En skitse af Grundtvigs liv. 8

Finn Slumstrup
Kernebegreber i Grundtvigs oplysningstanker 36

N.F.S. Grundtvig
Om indretningen af Sorø Akademi til en folkelig højskole 60

Olav Akerlie
Grundtvig i Noreg 68

Paul Terning
Grundtvig i Sverige 84

Gustav Björkstrand
Grundtvig i Finland 98

Kommenterede litteraturlister 116

En skitse af Grundtvigs liv

Under det nordiske højskolemøde i Finland i 1979 var der på et vist tidspunkt en god svensk kollega som sagde til mig, at når danske højskolefolk begyndte at diskutere Grundtvig, fik han altid associationer i retning af middelalder og hemmelige katolske ceremonier.
Jeg forstod ham godt. Mine egne første erindringer om nordiske højskolesamvær er præget af en oplevelse af dansk overlegenhedsfølelse. De ældre iblandt os kunne altid afgøre stridighederne, fordi vi havde profeten over dem alle i baghånden. Grundtvig var kanonen der altid kunne køres i stilling og afgøre en vigtig træfning, når det kneb.
Vore nordiske venner kunne ikke kontrollere om citatet havde relevans. De kendte ikke meget til Grundtvig, men hans navn havde en klang noget i retning af trylleformular – for det var jo ham, der havde opfundet højskolen!
Dette billede har forandret sig. I en periode talte man heller ikke meget om »den gamle« på danske højskoler, men nu oplever vi i begyndelsen af 1980'erne at flere og flere højskoler bevidst kalder sig *grundtvigske*. Og det skyldes naturligvis ikke, at Grundtvig skal til at fylde 200 år. Der er derimod en række forhold i hele tidsklimaet, som gør det nødvendigt, at finde Grundtvigs skrifter frem fra reolen igen.

Men 200 årsdagen den 8. september 1983 er den umiddelbare anledning til at *Nordisk Folkehøjskoleråd* har besluttet at udsende denne bog, ganske som den runde fødselsdag har bevirket, at de nordiske højskolemøders treårige intervaller slås i stykker, idet 1982 mødet i Danmark er flyttet til 1983 for at kunne falde i det grundtvigske jubelår.

1783 - 1805

Jeg tror, at vi passende kan begynde at nærme os gennem *Jørgen Bukdahls* mejslede udsagn fra 1947:
»*Grundtvig* –
Bag et mulm af historie, diskussion, forkætring, forargelse, begejstring lyser dette ensomme navn. En stjerne bag drivende skyer der gråner. Han rejste en springflod, han satte en række ideer i gang, hvis aflednings afledninger nu skyller mod tidens kyst og med det flygtige skum på bølgerne, der kommer, når bølgen tager bund, og den samlede styrke bryder sammen i brænding... men langt ude ånder oceanet tungt med de 70.000 favnes dybde.
Længst er mange af hans meninger og synspunkter sønderbrudt mod tidens kyst, skyller i havstokken som vragrester, der indsamles som relikvier; han hørte til en bestemt tid og gav overalt ekko af denne, senoplysningens, romantikkens og senromantikkens. Han var her overalt aktuelt på færde i aktion eller reaktion, naturligvis. Den mand, der ikke er tidens barn, kan aldrig bringe noget budskab fra evigheden«[1]
Nikolaj Frederik Severin Grundtvig, yngste barn af præsten i Udby i det sydlige Sjælland *Johan Grundtvig* og hustru *Cathrine Bang*, bliver født ind i en gammel præsteslægt på et tidspunkt da oplysningstidens fornuftdyrkelse trives ikke blot i kirken, men også i skolen. Han fødes på et tidspunkt da noget nyt nok er ved at bane sig vej, men endnu ikke registreres i egnen omkring Vordingborg.
Frederik blev som sine fire søskende undervist hjemme af moderen. Han var en langsom starter, men da først han fik lært at læse, viste han sig grebet af en umættelig læselyst, og i en meget

1) Jørgen Bukdahl: »Derfor bære blus vi med glæde«, Clausens forlag 1947.

tidlig alder pløjede han sig gennem hjemmets tykke bind med Danmarks historie og med kirkehistorie. Foruden læsningen lyttede han ivrigt til de voksne, dels til præsteparrets gæster, som debatterede tidens begivenheder, dels til gamle *Malene Jensdatter,* en ludfattig krøbling, som efter tidens skik havde fundet husly i præstegården. Malene kunne fortælle, og hun kunne synge, og det indtryk hun gav Frederik af den sjællandske almues salmer og fortællinger satte sig dybe spor i hans sind.

Godt 9 år gammel blev drengen sendt hjemmefra, over til familiens tidligere huslærer *Laurids Feld,* som nu var præst i Thyregod ved Vejle. Feld holdt i præstegården en slags minikostskole, hvor han forberedte drenge til latinskolens sidste klasser, og Frederik gik da i skole i Thyregod i seks år, og kom kun hjem til Udby på ferie. I 1798 blev han indstillet til optagelse i Aarhus Latinskoles næstøverste klasse. Han kom ind, og fik i sommeren 1800 sin studentereksamen.

Man kunne tilføje, at den unge Grundtvig om aftenen hos den skomager, hvor han boede i pleje, læste højt for værkstedets svende af Holger Danskes Krønike og andre historiske bøger, og således gjorde sine egne første spæde forsøg med undervisning.

Men utvivlsomt var årene i Århus drøje, og det var en både fysisk og psykisk stiv og benet Grundtvig som i 1800 kom til København for at påbegynde det teologiske studium ved universitetet. Omme bag den unge students snusfornuftighed skal man samtidigt ane et Danmark, som netop i 80'erne og 90'erne havde mærket de første store forandringer på vej som konsekvenser af de nye tanker, der havde fundet markante udtryk i den amerikanske uafhængighedserklæring 1776 med efterfølgende uafhængighedskrig og i den franske revolution 1789.

Den enevældige kongemagt, som vi havde kendt i Danmark siden 1660, sad ikke helt stabilt, omend det måske er rigtigst at anlægge den synsvinkel, at det var nogle af enevældens bedste folk, som medvirkede til at save deres egen magtposition over. Det skete bl.a. gennem ophævelsen af Stavnsbåndet i 1788, gennem nedsættelsen af den store skolekommission i 1789 og gen-

nem åbningen af Det kgl. Bibliotek for offentligheden i 1793.

Stadig var det dog kun tilløb. Grundtvig havde tilegnet sig en mængde tør viden, troede rutinemæssigt på Gud – noget andet var jo utænkeligt – og tog fat på det teologiske studium aldeles uden begejstring. Hvad han måtte have af begejstring blev anvendt på digteriske forsøg, der var lige så stive som deres ophavsmand. Det mest specielle ved dem, var deres inspiration. Grundtvig havde nemlig sluttet venskab med en jævnaldrende, *P. N. Skovgaard,* matematikstuderende fra Bornholm, men ikke desto mindre stærkt optaget af den gamle nordiske mytologi. Samtalerne med Skovgaard genopfriskede Grundtvigs erindring om læsningen hjemme i Udby og inspirerede til ny læsning.

Grundtvigs skriverier var dog ikke blot inspireret af Nordens fjerne fortid. Han forsøgte sig også med morsomme digte i tidens stil, og han forsøgte sig som skuespilforfatter – men Det kgl. Teater ville ikke have det mindste med hans stykker at gøre. Som en trøst fik han et af sine stykker opført af en amatørgruppe, hvor han selv spillede hovedrollen.

Uden på nogen måde at virke engageret i studierne passede han dem: den såkaldte »første examen« tog han i 1801, og i 1803 bestod han embedseksamen – med første karakter!

Hans interesse for fortidens historie synes at have spærret for egentlig nysgerrighed over for samtiden. Slaget på Københavns Red 1801 har ikke rystet ham synderligt, og det har heller ikke de offentlige forelæsninger den unge *Henrik Steffens* holdt i 1802-03, de forelæsninger som vi normalt betragter som det afgørende varsel om den nye åndsretning, *romantikken,* som på så mange måder skulle komme til at præge første halvdel af det 19. århundrede.

Grundtvig i denne tidlige periode er karakteriseret kort, og sikkert rammende, af *Hal Koch* med udsagnet: »Læser man Grundtvigs optegnelser fra studenterårene, får man indtrykket af en kantet og kejtet bondestudent, der i høj grad følte sig trykket af forholdene. Flugt over tilværelsen og luft under vingerne, er der ikke meget af.«[2)]

2) Hal Koch: »Grundtvig«, Gyldendals forlag 1944.

1805-10

Men flittig var han. Studierne blev som nævnt passet til punkt og prikke, samtidigt med at han skrev og skrev. Efter eksamen boede han en tid lang hos sin storebror, som havde fået eget præsteembede, og her arbejdede Grundtvig især med historiske fortællinger – men ingen ville udgive dem, og det blev nødvendigt på anden måde at sikre sig indtægt. I marts 1805 rejste han da til Langeland, for på godset Egelykke at arbejde som huslærer for godsejer Steensen-Leths søn, Carl Frederik. De tre år han skulle komme til at leve på Egelykke fik den allervoldsomste betydning for Grundtvig, som altså ved ankomsten til godset var 22 år gammel. Betydningen kom ikke umiddelbart gennem de mange pædagogiske overvejelser arbejdet med Carl Frederik medførte, men gennem det enkle og dybt komplicerede forhold, at Grundtvig forelsker sig vildt og voldsomt i drengens mor, *Constance Leth*. Hendes muntre væsen, hendes gode begavelse og behov for at drøfte tidens strømninger, har på længere sigt været med til at forandre Grundtvigs kvindeopfattelse, men umiddelbart kan han blot konstatere i sin dagbog: »Jeg kom her. Jeg læste i denne hulde Kvindes Øje, og hvad var al Verdens Bøger imod det?«.

Spændingen fra dagens samvær med den tilbedte og forelskelsens dirren ved den mindste imødekommenhed og til nattens voldsomme smerte over det umulige i – såre brutalt sagt – at elske sin arbejdsgivers kone, er Grundtvigs spænding på Egelykke. Denne spænding medfører igen en rystende oplevelse af, at det belæste fornuftsmenneske, der mente at have styr på tilværelsen, ikke har styr på noget som helst. Resultatet bliver da, at den forelskedes hidtidige rationelle syn på tilværelsen smides bort som en ham, der er blevet for lille. Grundtvigs eneste medsammensvorne er dagbogen, hvor man kan se, at han udmærket er sig bevidst at han må sublimere kærligheden: »Havde min Kærlighed været lykkelig, da havde Studeringer hvilet«, er et af de korte udsagn blandt mange andre om denne proces, som fører Grundtvig frem til romantikken – og i øvrigt til et udvidet kendskab til engelsk, tysk og fransk! Den umiddelbare rystelse

synes ovre hen på efteråret, hvor man kan læse i dagbogen den 18. oktober, da Carl Frederik nævnes i den for første gang overhovedet, at Grundtvig har opgivet tanker om at forlade Langeland. Han vil blive for at undervise, og i den romantik, han nu har fået øjnene op for, er der et åndeligt rum, hvor der er plads til hans forelskelse: »Ulykken, der ramte ham, blev det hammerslag, hvorved gemmerne i hans sjæl sprang op, og en ny og ukendt verdens herlighed åbnede sig for hans syn.«[3)]

Han begynder at læse Adam Oehlenschläger, som med »Digte 1803« havde placeret sig som romantikkens førende poet, og som med sit syn på Nordens oldtid igen leder Grundtvigs tanker tilbage mod en fortid, hvor menneskene tilsyneladende ikke var spaltede af tvivl og grublerier, men var gjort i ét stykke.

Men Grundtvig begynder altså også at gøre sig overvejelser om opdragelse og folkeoplysning. Han stifter »Langelands Læseselskab«, og ikke mindst i en »Leksjon og Karakterbog« for Carl Frederik, påbegyndt 1. marts 1806, kan man studere Grundtvigs overvejelser på dette tidspunkt om lærerrollen.

Den nye litteratur, tyske romantiske filosoffer, og samtidigt ny interesse for nordens oldtid - blot nu i et ændret lys – vi aner her et karakteristisk træk ved Grundtvigs psyke, som skulle vise sig også flere gange senere i hans liv, nemlig at store oplevelser medfører en stormende åndelig aktivitet. Flittig var Grundtvig sit hele liv igennem – i den forstand slap han aldrig oplysningstiden – men i perioder besad han en nærmest overmenneskelig arbejdskraft, og vi kan følge sporene efter den, fordi han bedst klarede tankerne med pen i hånd og papir foran sig.

Forelskelsen i Constance Leth forsvandt ikke på Egelykke, først flere år senere kunne han skrive nogenlunde afklaret til hende, men i notaterne ser vi samtidigt, at han omme bag den umulige forelskelse for første gang oplever den livsdrift ud over alle grænser, der blev et så karakteristisk og forargelsesfremkaldende træk ved Grundtvigs liv fra tiden på Egelykke og frem til hans død over et halvt århundrede senere.

Den nye og åbent sansende Grundtvig oplever også nutiden omkring sig med en langt mere intens interesse end før, og eng-

3) Johan Borup: »N. F. S. Grundtvig«, C. A. Reitzels forlag 1943.

lændernes erobring af den danske flåde i 1807 rammer Grundtvig som et knusende slag. Han er begyndt at leve med i Danmarks sag med alle sanser i anvendelse, og også det var karakteristisk for ham resten af livet.
Han oplever også, at det han skriver nu har interesse for andre end ham selv. Han blander sig 1807 i den offentlige debat med en afhandling »*Om Religion og Liturgi*«, han offentliggør artikler i tidsskriftet »*Minerva*«, og da han ikke synes offentligheden tager nederlaget i 1807 tilstrækkeligt alvorligt udsender han året efter »*Maskeradeballet i Danmark*«, et skrift dels i prosa, dels poetisk, og »her træder han første gang frem som den profetiske vækker«.
Men Grundtvig var i den grad blevet optaget af den nordiske mytologi, at han som Hal Koch skriver, ikke rigtigt kunne finde ud af, om han skulle gå til kamp med Thors hammer i hånden eller under Kristi kors. *Men at han skulle gå til kamp var sikkert,* for Egelykke-forelskelsen blev stadigt tydeligere en åndelig vækkelse.
»At have ånd betyder ikke at have »åndelige interesser«, det kan man gode have uden ånd, ligesom man meget vel kan være åndrig og åndfuld uden ånd... Ånd er ikke en pynt, men en realitet der gør sig gældende overalt – i politik, i håndværk, i al slags menneskelige færdigheder... Ingen kan være menneske uden delagtighed i en overindividuel virkelighed. Ingen levende organisme kan leve uden at forholde sig til en realitet af anden art, fisken ikke uden vandet, fuglen ikke uden luften, græsset ikke uden jorden, mennesket ikke uden hverdagen, ikke uden arbejdet, ikke uden andre mennesker, ikke uden at forholde sig til det som er, og gøre sig tanker om det som kommer.
Ånd er at man har en mening med det, man vil, eller at man får meningen givet, når man tager den uundgåelighed på sig, at livet skal leves og dagens gerning gøres«[4]
Det var først og fremmest i historien Grundtvig mente at finde en åndsrealitet. Gennem Oehlenschlägers drama om »Hakon Jarl hin Rige« og andre arbejder, fik han et ganske nyt syn på historien, der ikke længere kunne betragtes som et stykke mekanik. Det forholdt sig tværtom sådan, skrev han et par år senere, at

4) Knud Hansen: »Den kristne tro«, Gyldendals forlag 1978.

»Historien beskuer jeg som et sig udviklende Drama, der altså kun ved Skabergnisten i Menneskets Indre lader sig udfylde og fremtræder da som den helligste Digtning, i hvilken Guder og Kloder henvandrer med Kæmpeskridt, forkynder Tidens Stræben og dens Maal«.[5]
Foruden den nutidige definition af ånd, som jeg citerede oven for, ser Grundtvig altså bag tilværelsen i det hele taget en skabende ånd – men forholdet mellem hammeren og korset står ham ikke klart.
Det er det stadigt mere intense arbejde med nordens mytologi, der omsider får Grundtvig til at bryde op fra Langeland. Han kan ikke komme længere i arbejdet uden nem adgang til hovedstadens biblioteker, og mod slutningen af april 1808 bryder han op. Han er blevet bevilget frit ophold på Valkendorfs kollegium, og han går til arbejdet med den sædvalige energi. Allerede i december måned kan han udsende »*Nordens Mytologi*«, et arbejde der bevirker, at den 25 årige skribent for første gang vækker virkelig opmærksomhed.
Hal Koch kan have ret, når han kalder bogen for Grundtvigs »første og største videnskabelige indsats«. Bogen er en blanding af et ambitiøst digterisk forsøg og et forskningsmæssigt arbejde og Grundtvig når frem til det syn han siden holdt fast ved, at myterne er symboler på det evige, som lever i mennesket. *De er et sind-billedsprog,* som han kaldte det mange år senere. Mytologien kan på den ene side åbne vores forståelse for vore forfædres ånd, på den anden side kan de fortælle os dybe sandheder om os selv her og nu.
I de kommende år forskede Grundtvig flittigt videre og supplerede indtægterne ved undervisning.

1810-26

Det flittige skriverliv og hele tilværelsen på Valkendorfs kollegium, som Grundtvig ofte senere tænkte tilbage på med glæde, blev afbrudt af et brev hjemme fra Udby. I begyndelsen af 1810 skriver Johan Grundtvig til sin søn, at alderen har svækket ham i den grad, at sønnens bistand som kapellan er den eneste mulig-

5) N. F. S. Grundtvig: »Optrin af Kiæmpelivets Undergang i Nord«, 1810.

hed forældrene har for at blive boende i præstegården. Brevet er helt sikkert kommet på tværs af den unge digters planer, men i et brev den 5. marts skriver han, at det er en »hellig pligt« at hjælpe en far i alderdommen, og allerede tolv dage senere holder Grundtvig dimisprædiken under titlen »Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus«.

Prædiken er en klar og direkte tale imod de samtidige præsters manglende bekendelse til evangeliet om Kristus og frelsen gennem ham – og Grundtvig fik »udmærkelse« for den. Men måneden senere overspiller han efter manges mening sit kort ved at offentliggøre prædiken. Seks københavnsk præster klagede over dette skammelige skrift, og sagen sluttede med at Grundtvig i januar 1811 fik en irettesættelse af universitetet.

Er Grundtvig kompromisløs i sin prædiken, er han det ikke i det private liv. Den 20. april trækker han sit tilsagn til faderen tilbage, for det går ikke an at svigte kaldet som skribent, hvorved han kan »forherlige den himmelske fader«, som altså har krav på større loyalitet end den jordiske! Det forhindrer dog ikke, at Grundtvig i september, da faderen gør et nyt forsøg, selv søger præsteembede i Sorø. Og samtidigt med dette bringer læsningen Grundtvig stadig længere ind i et romantisk sværmeri, hvor han på den ene side ser sig selv som den store reformator, åndens stridsmand i nord, men samtidigt kæmper for at klare sig forholdet mellem oldtiden og kristendommens tid.

»I denne sværmeriske profettid læste Grundtvig daglig Bibelen, især Gammel Testamente; da skete der en dag det i og for sig naturlige, at Ordet, som han granskede for at bruge det til at revse tidens synd og vantro, vendte sig imod ham selv og sønderknuste ham under det spørgsmål: Er du selv en kristen, har du selv dine synders forladelse? Da ramtes han i sit hjertes hovmod.«[6]

Den kamp, der nu kom til at rase i Grundtvigs sind, er det første – men ikke det sidste – tilfælde, hvor de sjælelige spændinger i ham bliver så store, at han bliver syg. I dag siger man relativt nøgternt, at Grundtvig var manio-depressiv. En tidligere tids folk har givet sygdommen andre forklaringer, hvis ikke man har søgt at

6) Hal Koch: »Grundtvig«, Gyldendals forlag 1944.

bortforklare den, og Grundtvig mente selv, at han rent bogstaveligt kæmpede med djævelen. Kammeraterne på kollegiet så ikke anden udvej, end at køre Grundtvig hjem til forældrene, de mente han var overanstrengt – hvad han jo i en vis forstand også var – men da de efter en dramatisk tur kom til Udby konstaterede gamle fader Johan, at sønnen havde anfægtelser, og dem kendte faderen selv til.

Under juleforberedelserne i hjemmet kom Frederik atter til kræfter, og inden året var omme, havde han indgivet ansøgning om at blive faderens kapellan. Han fik ja, bestod i København den afsluttende kateketiske prøve og blev i maj 1811 kapellan i Udby.

Mens Grundtvig langsomt kom til hægterne igen blev vel især to forhold stående hos ham efter krisen. For det første den rystende oplevelse af, at det onde ikke er et abstrakt begreb, men en levende virkelighed. For det andet en gennem Martin Luther forstået tro på syndernes forladelse: »*Gud blev fra religiøst begreb til kristen virkelighed*«, som Jørgen Bukdahl har formuleret det, og det var en kristen virkelighed, hvor Grundtvig med årene blev mere og mere optaget af, at det ikke var Bibelen, men derimod Kristus, som var den urokkelige klippe.

Men dermed har Grundtvig også sprængt sig gennem den romantik, som han opdagede på Langeland, og som hjalp ham væk fra rationalismens snæverhed. Han går da rundt som kapellan i Udby, og har opbrugt begge tidens dominerende åndelige retninger!

Det er utvivlsomt også i dette lys, han kan skrive afklaret til Constance Leth på Langeland – og i september 1811 forlove sig med *Lise Blicher*, en præstedatter som han havde sværmet lidt for før Egelykke-tiden.

Grundtvig er nu overbevist om, at han skal være præst i Luthers ånd, men han kan ikke »nøjes« mes at skrive prædikener, og i 1812 udsender han en bog på over 350 sider med titlen »*Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng*«, og denne verdenshistorie under mottoet »Riget og Magten og Æren er Guds i Evighed« vakte betydelig opmærksomhed, bl.a. fordi det var *universalhisto-*

rikeren Grundtvig, som her begyndte at markere sig. Med universalhistoriker menes netop det, han selv beskrev med ordene om historien som »et sig udviklende Drama«; der er en stor, fundamental vision, *Guds vision*, bag verdenshistorien. Og det skortede ikke på angreb på levende, kendte personer, som ikke respekterede denne vision.

Denne bog og sagen om angrebene i dimisprædiken var med til at gøre Grundtvig til en mand de mægtige i København vogtede sig for, hvilket Grundtvig fik at mærke efter faderens død i begyndelsen af 1813. Embedet i Udby gik til anden side, og hen på efteråret flyttede Grundtvig tilbage til København. Han måtte atter ernære sig ved pennen, og da hans prædikener, som han holdt i snart den ene, snart den anden kirke, stadig var fyldt med aktuelle udfald, nægtede flere og flere præster at stille kirken til rådighed for Grundtvig, som da omkring jul 1815 besluttede, at han ikke ville prædike mere, før han fik eget embede.

Ved skrivebordet vender Grundtvig tilbage til Nordens oldtid, først og fremmest gennem oversættelser af Saxo og Snorre, og han laver sig sin egen prædikestol, idet han 1816-19 udgiver tidsskriftet »*Danne-Virke*«, hvori også det vigtigste han skriver i denne periode som »*Roskilde-Riim*« og »*Paaske-Lilien*« bliver offentliggjort. Mens han således skriver og skriver for at klare til dagen og vejen, søger han det ene præsteembede efter det andet. Men han er en mærket mand, og det bliver afslag på afslag.

Den første offentlige anerkendelse kommer i 1818, hvor den kongelige velvilje, man siden skulle komme til at opleve så ofte, første gang viser sig i form af en økonomisk understøttelse til oversættelsesarbejdet med de gamle krøniker, og disse 600 rigsdaler om året bevirker, at Frederik og Lise omsider kan holde bryllup. Da havde de været forlovede i 7 år!

I 1821 møder han igen velvilje, idet han uden selv at have søgt det, får et embede tilbudt: han kan blive sognepræst i Præstø, 80 kilometer syd for København. Han var ked af at skulle forlade hovedstaden, men det vigtigste var dog, at han nu atter kunne komme til at prædike, og det økonomiske havde vel også sin betydning, nu hvor der var familieforpligtelser. Til de sidste kan

man føje, at Grundtvigs moder, efter hun var blevet enke, havde bosat sig i Præstø, og hun fik da den glæde i de sidste måneder af sit liv, at have sønnen som præst.

Endelig kan man næppe se bort fra, at det har været en lettelse for Grundtvig at komme væk fra skrivebordet på et tidspunkt, hvor han med uhyre flid, men med et minimum af svar, har sunget for det danske folk om Danmarks bestemmelse og muligheder, og det netop på et tidspunkt, hvor der virkelig var brug for denne sang: vor indblanding i Napoleonskrigenes afsluttende fase var sluttet med ikke blot flådekatastrofen i 1807, men også med statsbankerot i 1813 og en fredsslutning i 1814, hvor flere hundrede års union med Norge afsluttedes. I dag kan vi oprigtigt glædes over det vigtige skridt mod selvstændigheden nordmændene tog i 1814, men dengang var det en anden betragtningsmåde, der blev anvendt.

Den voldsomme krise blev samtidigt et vendepunkt på mangfoldige områder. Et meget langt forberedende arbejde kronedes 29. juli 1814 med forordningerne om udbygning af det danske almueskolevæsen. Pengevæsenet kom trods alt under stigende kontrol igen, ikke mindst da Nationalbanken i 1818 kom til som en forbedring af den rigsbankordning, man havde lavet fem år tidligere. Men først og fremmest gjaldt det, at »den hårde nød virkede på folkets liv som vinterkulde, der trængte ind overalt og lammede modet. Sløvt og forsagt krøb man sammen hver i sin vrå og vovede sig kun udenfor, når det gjaldt at få noget at bide og brænde. På fælles folkeligt liv »under åben himmel« var der ikke at tænke.«[7]

Alligevel spirer det altså rundt omkring. På de nære linjer bliver B. S. Ingemann kort tid efter Grundtvig er kommet til Præstø ansat på Sorø Akademi, og går ind til en støt virksomhed gennem 40 år, hvor der også blev tid til en digtning, Grundtvig følte sig i dybt slægtskab med, startende med »Valdemar den Store og hans Mænd« i 1824. De første unge mennesker begynder at opsøge den nu knapt 40 årige Grundtvig for at få støtte og inspiration fra ham i den kamp, de anede forude, og ikke mindst viser den nye grøde sig i form af beretninger fra *de gudelige vækkelser*,

7) Holger Begtrup: »Det danske Folks Historie i det 19. Aarhundrede«, Gyldendal 1909.

lægmandsforsamlinger som under præsternes og øvrighedens modstand begynder at samles i en helt særlig blanding af personlig bekendelsestrang og mistillid til den officielle forkyndelse i kirkerne.
De gudelige vækkelser begynder for alvor at dukke op, særligt på Fyn, omkring 1819-20,og myndighederne forsøger at standse dem ved hjælp af en forordning fra 13. januar 1741. Denne forordning tilsagde præsten et nøje indseende med alle forsamlinger uden for kirken, så han kunne sikre, at alt gik til i overensstemmelse med evangeliet.
For Grundtvig er kombinationen stadig ideelt set et præsteembede i København, og i efteråret 1822 lykkes det omsider for ham. Han søger og får embedet som kapellan ved Vor Frelsers Kirke på Christianshavn. Han indtræder i stillingen fuld af forventning, og det tør siges, at der skete noget i de 3½ år han virkede ved Vor Frelsers Kirke.
Der skete dog ikke noget opsigtsvækkende det første års tid. Det var som samfundsklimaet nu også gik ham på, selv om der som nævnt var visse forårstegn. Men fra efteråret 1823 er han atter på vej ind i en af de voldsomme aktivitetsperioder. Han blev ramt af ordene i Romerbrevet om, at »Natten er forgangen, og dagen er kommet nær«, og det er mens han er på vej ind i en ny digterisk inspiration, at Ingemanns historiske arbejde om Valdemar den Store kommer og rammer Grundtvig som en vældig bekræftelse på, at han ikke længere er alene, og inspirationen konkretiserer sig i digtet »*Nyaars-Morgen*« et mægtigt, stærkt beåndet værk på 312 vers som forkynder, at under Guds fred og i bøgetræernes skygge skal der nu bygges et nyt og rigere Danmark: »*Jeg tænder / en kærte som brænder / trods vandet i bølgernes skød*« forkyndte Grundtvig med profetisk selvtillid.
Han ser det stadig klarere, at den opgave der er hans er »*Oplivelsen af Nordens Helte-Ånd til kristelige Bedrifter på en med Tidens Tarv og Vilkaar passende Bane*«; han siger med glæde ja til de unge teologer, der opsøger ham, Rudelbach og Lindberg, og han er aktiv i det »Teologisk Maanedsskrift« de begynder at udgive til kamp mod de rationalistiske præster; han er ikke begejstret for det, han

mener foregår i de gudelige forsamlinger, men i hvert fald er der mere ægte kristendom dér end hos de rationalistiske præster, der bekæmper forsamlingerne, og Grundtvig går i dagspressen ind for de gudelige forsamlingers frihedsret; han er på vej ind i den rolle danskerne ikke mindst er ham tak skyldig for, som den store videreførere og især fornyer af dansk salmesang.
Kulminationen på al denne aktivitet bliver efter Grundtvigs egen mening hans »mageløse opdagelse« i 1825. Han har i lange tider grublet over, om der dog ikke fandtes »et langt stærkere og gyldigere Vidnesbyrd om den ægte, oprindelige kristne Troe, end Bogstavskriften paa nogen Maade kunde være« og pludselig slår det ned i ham, at himmelrøsten der er lige så gammel som kristenheden *er trosbekendelsen ved dåben*. Trosbekendelsen har altid lydt ved dåben som indlemmelsen i kirken, og den er det urokkelige, der binder alle kristne uanset tid og sted sammen, hævder han.
»Det blev ham klart, at man for at finde den sande kristendom må spørge det kultsamfund, den *kirke* der historisk som nutidigt er kristendommens værk og formidler. Teologernes mange meninger ender kun i det »exegetiske pavedømmes« lænker, men hvad siger kirken selv, når den ved dåben optager nye medlemmer? Dermed kom sakramenterne for alvor ind i billedet, og dertil var han atter hjulpet af Irenæos' lære om »sandhedens regel«. *Sakramenterne* var jo ved deres blotte eksistens – indhold og betydning ufortalt – Kristus-vidnesbyrd. De savner al mening om de ikke hviler på og forudsætter tro og bekendelse til Kristus, og ubestrideligt har kirken, så længe den var til, optaget medlemmer ved *dåben* under forudsætning af et *ja* til forsagelsen og trosbekendelsen. Forsager du? tror du? Derom spørges der, og dermed må også – ellers forelå der en selvmodsigelse – den sande kristendom være givet. *Menigheden* – kultsamfundet om sakramenternes Kristus-vidnesbyrd – er blot ved sin eksistens *sit eget bevis*, ikke for at kristendommen er sand (dvs. eksistentielt gyldig), men for *den sande kristendom*.«[8]
Den mageløse opdagelse ligger klart fremme i en prædiken Grundtvig holder den 31. juli 1825, og få uger efter bringer den

8) P. G. Lindhardt: »Grundtvig«. Gads forlag 1964.

nye urokkelige position Grundtvig ud i et voldsomt opgør med den danske teologis førstemand på dette tidspunkt, *professor H. N. Clausen.*
Professorens store og lærde værk om »Katolicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus« mødes mindre end to uger efter udgivelsen af et skrift på 47 sider med den ikke mindre imponerende titel »*Kirkens Gienmæle mod Professor Theologiæ Dr. H. N. Clausen ved Nik. Fred. Sev. Grundtvig, Capellan ved Vor Frelsers Kirke.*«. Grundtvigs skrift var altså intet ringere end *kirkens svar* på professorens bog, og må kapellanen end indrømme, at »jeg først nylig er kommet til en klar Erkendelse af, hvad der er den kristelige Kirkes urokkelige og uforanderlige Grundvold«, så kan han med så megen større sikkerhed fastslå, at professoren er en falsk lærer, der enten må »gøre afbigt for sin ukristelige og forargelige Lærdom« eller nedlægge sit embede, hvis han vil renses for prædikatet af falsk lærer.
Grundtvigs skrift kommer i tre oplag på en uge, men professoren har ikke i siden at nedlade sig til en debat med Grundtvig, *som han i stedet stævner for injurier.* Mens retssagen stod på, en retssag som mildest talt var en helt anden form for dyst med H. N. Clausen end Grundtvig havde tænkt sig, mødte han ny modstand, idet han fik forbud mod ved en festgudstjeneste pinsedag 1826, hvor man skulle fejre 1000 året for Ansgars ankomst til Danmark, at benytte et hefte han havde trykt med tre salmer af egen tilvirkning, bl.a. »Den signede dag med fryd vi ser.« Kun salmebogen måtte benyttes. De ophedede forhandlinger med provst og biskop endte med, at Grundtvig før pinse 1826 sagde sin stilling op. Alle vennerne advarede ham på det kraftigste, ikke mindst af hensyn til familien, men Lise støttede ham og sagde, han skulle gøre, hvad Vorherre bød ham. Samme Vorherre skulle nok holde hånden over dem og skaffe det daglige brød.
Så Grundtvig sagde op, et halvt år senere fik han et endnu voldsommere slag, da han den 30. oktober tabte sagen mod H. N. Clausen: udtrykkene mod professoren blev kendt ubeføjede, Grundtvig blev idømt betaling af sagens omkostninger samt en bøde på 1000 rigsdaler, og *Grundtvig blev sat under censur.*

1826-39

Da dommen faldt var Grundtvig 43 år gammel. Han var kommet sent ind i det etablerede familiemønster og økonomisk sikkerhed. Familiens ældste barn var blot 4 år gammel. Og nu var det altså tilbage til skrivebordet og den frie skribents usikre tilværelse igen, men denne gang på dystre betingelser, idet han først måtte omkring politikontoret med alt, hvad han ønskede at offentliggøre, for at censor kunne se om det måtte trykkes.
Denne tilstand holdt sig frem til 1837, da censuren atter blev hævet, men embede fik han først igen i 1839, da han blev præst i Vartov. Det har været en uhyre kompleks og vanskelig situation for den efter tidens målestok allerede halvgamle mand, men med bagklogskabens sikkerhed kan vi roligt konkludere, at »det var vel godt det gik, som det gik. Måske var Grundtvigs virksomhed i de kommende år ellers væsentlig kun faldet indenfor vort kirkelige liv. Men han var jo, ligesom Absalon, mere end præst. Han var ikke blot kirkens, men også folkets mand. Og nu tvinges han af begivenhederne ind i det arbejde, der var blev afbrudt i begyndelsen af tyverne.
Det tør siges, at det livsafsnit, han nu træder ind i (1826-39) blev en travl arbejdsdag. Og hvad han i den fik udrettet for vort folk i skole og i kirke er så betydningsfuldt, at i hvert fald de fleste åndsarbejdere vil erkende, at den mand må have rådet over helt enestående åndelige og legemlige kræfter.«[9]
For det første fortsatte Grundtvig den *kirkekamp,* han nu stod i. Det gjorde han dels ved at fortsætte medarbejderskabet ved »Teologisk Maanedsskrift«, hvor han bl.a. skrev afhandlinger »Om sand Kristendom og Kristendommens Sandhed.« Endvidere gennemgik han sine prædikener fra Vor Frelsers Kirke og udgav 1827-30 »*Søndagsbogen« I-III,* om- og gennemarbejdede prædikener fra årene ved kirken på Christianshavn.
Der sker også det, at det viser sig, han virkelig har fået en menighed, og denne menighed savner nu deres præst. Udtrykket »*grundtvigianere*« begynder at dukke op her i modgangstiden, og de presser på for at Grundtvig kan få lov til at virke som præst. Tilhængerne laver gudelige forsamlinger i hovedstaden, og da

9) Thomas Bredsdorff: »N. F. S. Grundtvig«, Gyldendal 1919.

Grundtvig i vinteren 1831-32 begynder selv at deltage i disse møder, søger biskop Müller at skabe et kompromis, hvorefter Grundtvig får lov til at prædike ved aftensangen i Frederiks Kirke på Christianshavn; dog understreges det, at kun den autoriserede salmebog må benyttes, og Grundtvig må ikke forvalte sakramenterne. Mens denne praksis går for sig debatterer grundtvigianerne heftigt, om de ikke bør forlade statskirken og danne en egen fri menighed. Mod slutningen af perioden, 1837, udkommer første bind af Grundtvigs storværk »*Sangværk til den danske Kirke*«.

For det andet søger han naturligvis *tilbage til den nordiske oldtid og verdenshistorien* i det hele taget.

De konkrete beviser på dette bliver den store »*Nordens Mytologi*« i 1832 og »*Haandbog i Verdens-Historien*« *I-III*, som udkommer 1833, 36 og 43.

For det tredje kommer nu Grundtvigs store *indsats i folkeoplysningens tjeneste*, som er mere indgående behandlet i kapitel 2. Men at han overhovedet kommer med i dette arbejde med så voldsom styrke, skyldes dels hans historiske studier, dels tidens politiske udvikling.

Måske skulle man sige, at det *indirekte* skyldes hans historiske arbejde. Da han nemlig beskæftiger sig med mulighederne for at fortsætte oversættelsesarbejdet af gamle skrifter, dukker tanken om en *studierejse til England* op hos ham. Han mener, der kan gøres mange interessante kildefund i engelske biblioteker – og han får kongen med på ideen, således at Grundtvig i foråret 1829 modtager et rejsestipendium på 2000 rigsdaler. Det bliver til, at Grundtvig tre år i træk, nemlig 1829-31, er på studieophold nogle måneder hvert år i først og fremmest London og Cambridge. (Han kommer til England en fjerde gang, nemlig på en rekreationsrejse i foråret 1843).

Det videnskabelige udbytte af de tre englandsrejser kan diskuteres, men det er hævet over enhver tvivl, at mødet med det engelske samfund, med det energiske engelske folk samt oplevelsen af universitetsmiljøet i Cambridge får den allerstørste betydning for Grundtvig.

Mødet med det aktive handelsliv imponerede, og kunne han end blive skræmt over den begyndende industrialiserings farer for arbejderens forhold, så er det nok rigtigt at sige, Grundtvig især hæftede sig ved menneskeåndens tekniske bedrifter.

At han samtidigt, ved de læreanstalter han besøgte, så en langt mere ligefrem holdning lærere og elever indbyrdes, end han kendte fra danske forhold, var også inspirerende for ham. Men at de engelske oplevelser fik helt umiddelbar betydning hang sammen med den almindelige politiske udvikling i Danmark: Den højnelse af det almindelige oplysningsniveau vi havde oplevet efter 1814 parret med de gudelige vækkelser på landet – og i byerne en øget politisk kritik af enevælden efter det for Danmark ynkelige resultat af Napoleonskrigene og Wienerkongressen – samt endelig den nye bølge af revolutionære rystelser i Europa fik også konsekvenser i Danmark: »Julirevolutionen havde vakt folkene, så de rejste sig imod Den hellige Alliances løftebrud og krævede meddelagtighed i statsstyret. Herhjemme hos os havde holsteneren Uwe Lornsen i en politisk pjece med heftighed fremsat kravet om en fri forfatning for Slesvig-Holsten, og Frederik VI udstedte kort derefter, den 28. maj 1831, kundgørelsen om oprettelse af rådgivende stænderforsamlinger i rigets forskellige dele.

Dette gav Grundtvig stødet. Thi, tænkte og sagde han, skal den menige mand herefter tale med om rigets anliggender, så må han også vide besked med, hvad han taler om, men det ved han ikke ud fra den ringe oplysning, han bringer med fra sin skolegang. Vi må derfor have en undervisningsanstalt, der kan vejlede ham til med omsigt og ro at dømme og vælge. En sådan folkelig undervisningsanstalt skal give besked om landets anliggender, dets statslige og kommunale forfatning, dets retsvæsen, dets naturbeskaffenhed, dets næringsveje i land og på sø. Fremfor alt skal folk her lære at bruge deres modersmål, så de er i stand til at udtrykke sig i tale som i skrift. Gennem fortællinger af Danmarks-historien skal de blive klare over ejendommeligheden hos det folk, de tilhører, så de kan se, både hvad vi duer til, og hvor vor begrænsning ligger. Endelig skal menneskeslægtens udviklingshistorie

stilles dem for øje, og vor egen meddelagtighed deri. Om alt dette skal en sådan højskole give redelig besked.«[10]

Under arbejdet i 1831-32 med den nye Nordens Mytologi klares det for Grundtvig, at der ikke er nogen modsætning mellem mytologien og kristendommen. Man kan sige, at både mytologiens menneske og det kristne menneske har det fælles, at de er skabt. Bibelen er jo også mytologi, nemlig i Det gamle Testamente, som Grundtvig ligefrem mener indeholder menneskeslægtens »Grund-Myther«.
Myterne fortæller os, at »Aands-Samfundet med Gud er i Grunden Mennesket Naturligt«, men med syndefaldet er der kommet et unaturligt brud ind i forholdet mellem Gud og menneske.
Det er nu Grundtvig for alvor opdager det, jeg tidligere formulerede på den måde, at det ikke er Bibelen, men Kristus der er den urokkelige klippe. I Nordens Mytologi arbejder Grundtvig nem lig intenst med samarbejdsmulighederne mellem kristne og naturalister, og vover sig ud i forståelsen af, at hele Bibelen godt kan anskues som et mytisk værk.
Hele dette »*Grundtvigs opgør med sig selv*« på dette tidspunkt af livsbanen har *Kaj Thaning* ofret en kolossal arbejdsindsats på, dels gennem en disputats i tre bind, dels gennem et sammendrag hvori han skriver:
»– Hvad er der sket? Grundtvig har ved at udlevere hele Bibelen til et åndsvidenskabeligt syn sat skellet mellem tro og anskuelse, sådan at troen ikke længere er afhængig af postulater angående Bibelen. Han vaklede længe i synet på Det gamle Testamente – myte eller ikke myte, men stod fast, hvad Det nye Testamente angik: her kunne der ikke være tale om myte. Det var troens ejendom. Men nu ejer troen intet. Man kan ikke bevise, hvad der er kristendom. Det kunne han i 1825 – med søvngængeragtig sikkerhed. Trosbekendelsen var fortolkningsreglen. Ved dens hjælp kunne han afvise kætterske opfattelser. Nu kan han ikke apologetisere, forsvare noget mere, kun bekende sin tro. Den er værgeløs i verden – men derved er den netop blevet til »tro«.
Før (1831) rummede Bibelen for ham den højeste visdom, som

10) Johan Borup: »N. F. S. Grundtvig«, C. A. Reitzels forlag 1943.

ingen verdslig visdom kunne konkurrere med. Nu er visdommen, erkendelsen, menneskesynet, livstolkningen skilt ud fra begrebet tro og kan deles af folk, der ikke er kristne, men har ånd, d.v.s. opfatter livet som levende, menneskeligt – og ikke dyrisk, blot biologisk. Sammen med dem og uanset tro erklærer Grundtvig derfor at ville begynde en kulturkamp. Han kan have åndsvidenskab og folkeligt syn fælles med dem. Kristendom kan ikke forene et folk. Men en kirkelig skilsmisse må ikke have borgerlige følger, den må adskilles fra det, der folkeligt er fælles. Nordens ånd er en anden en Hellig-ånden. Og nu gælder det at tale Nordens ånds sag. Nu er Grundtvig klar til at ridse kampfronten op.«[11]
Man vil altså se, at også denne ydmyge skitse af Grundtvigs liv viser hen til det forståelige i, at Grundtvig-forskere har yndet at slå hinanden i hovedet med årstal. Hvilken Grundtvig var den rigtige: ham efter 1810? ham efter 1825? ham efter 1832? Forsåvidt jeg er kvalificeret til at have en mening, er jeg enig med *P. G. Lindhardt*, når han skriver: »De dygtige tolkninger har ubestrideligt ladet os se adskilligt af, hvem Grundtvig var, men især står de som monumenter over fortolkerne. Og vist foregår der hos Grundtvig idelige omsving. Han »omvender sig« evindeligt, ikke bare ved de store »årstal«, som debatten mest står om, men også ind imellem. Utvivlsomt befandt han sig i et stadigt selvopgør, måtte kæmpe for at finde sig selv, og det levende ords forkynder fremfor nogen havde i pennen det ypperste redskab til at »skrive sig til klarhed«. Gang på gang »fandt han sig selv« og proklamerede hver gang fundet med et hanegal, der meget morede og ærgrede samtiden. Men aldrig betød hans omvendelse det brud med fortiden, som han selv mente, når han henledte opmærksomheden på, hvad den »navnkundige skribent« nu havde udruget. Vist tog det sig – for ham selv – ud som om alt var blevet nyt; det var det sådan set også – det gamle var blot aldrig forbigangent!«[12]
Det er det samme *Jørgen Bukdahl* hævder med formuleringen at »det ejendommelige ved Grundtvigs forhold til hans samtids åndelige strømninger var, at han vandt ved at overvinde dem.

11) Kaj Thaning: »For menneskelivets skyld. Grundtvigs opgør med sig selv«, Gyldendal 1971.
12) P. G. Lindhardt: »Grundtvig«, Gads forlag 1964.

Han blev ikke stående, men var i udvikling til det sidste«. Og Bukdahl tilføjer: »Han, der gennemsejlede og næredes af tidens retninger i over to menneskealdre, han blev selv en retning, den frugtbareste, vi har haft; men også her gælder det om at vinde ved at overvinde; det mest ugrundtvigske af alt er at dyrke Grundtvig som Apis og hænge sig i de dogmer tiden afsatte også i ham. Livets egen virkelighed er større end de begreber hvori vi søger at fatte det, og den logik, hvorefter vi søger at ordne det, og kristendommen er større end alle de anskuelser og retninger, hvori vi vil binde den til samtiden og timeligheden; de er dødningeklæder alle til hobe; og teologi er – med Tegnérs udtryk – en hjerneskal hvælvet over en lilje...«[13)]

1839-72

Den lange periode uden fast embede som præst nåede sin slutning i 1839. Men forinden var Grundtvig for alvor kommet på *talerstolen*, idet han efter gentagne opfordringer fra vennekredsen sagde ja til at holde en række historiske foredrag. At han omsider sagde ja hang sikkert sammen med, at censuren over ham blev hævet i 1837. De foredrag han holdt, blev til den berømmelige række historiske foredrag om *»Mands Minde«*, nemlig hans eget minde af de foregående 50 års historie. Foredragsrækken på Borchs kollegium startede 20. juni 1838 og sluttede med det enoghalvtredsindstyvende foredrag den 26. november. Tilstrømningen var overvældende, og begejstringen holdt sig, således at en kreds af Grundtvigs tilhængere i 1839 stiftede *»Danske Samfund«*, som skulle arbejde for det danske sprogs brug til levende tale om det danske folkelivs vilkår.

Sideløbende med al denne aktivitet passede Grundtvig den åbning i retning af prædikestolen, der var blevet ham tilstået i Frederiks kirke. Men selv ikke en tilladelse til at konfirmere sine egne børn kunne han få.

Da kom kongehusets velvilje atter Grundtvig til gode, idet majestæten henledte opmærksomheden på Københavns måske mindst tiltrækkende præsteembede, *embedet som præst ved Vartov*, en stiftelse for gamle koner. Grundtvig søgte stillingen, kongen

13) Jørgen Bukdahl & Poul Engberg: »Grundtvig og Videnskaben«, Askov Boghandel 1945.

talte med biskop Mynster om sagen – og bispen accepterede, at man atter tog Grundtvig ind i varmen. Det ville stoppe snakken om dannelse af frikirke, og der var jo ikke grund til at lave martyr ud af en mand, som dog nu var blevet 56 år gammel. Mynster kunne ikke ane, at Grundtvig skulle komme til at virke ved Vartov i 33 år, og at det lille kirkerum, der egentlig hørte til Vartov Hospital, skulle blive ramme om et menighedsliv og en ny salmesang, som har påvirket det danske samfund frem til denne dag.

Op gennem fyrrerne udfolder Grundtvig da en voldsom virksomhed, som kun brydes af endnu en krise i 1844, hvor en kombination af noget så jordnært som fåresyge med en ny psykisk overanstrengelse for en tid tager arbejdskraften fra ham.

I Vartov har han sin menighed, som var en støt voksende og ganske særlig blanding af de gamle koner og en lang række teologiske studenter samt masser af byens handlende og småkårsfolk. Han skriver salmer i en tæt strøm, og når han selv kun at få udgivet endnu et bind af *»Sangværket«* (1870), så er hans produktion dog så voldsom, at der efter hans død udkommer yderligere tre bind. Man anslår, at Grundtvig har skrevet omkring 1500 salmer – originale salmer og gendigtninger af forgængernes arbejder i frodig blanding.

Som historiker får han som nævnt udsendt tredje bind af verdenshistorien i 1843, og som folkeoplyser fortsætter han kampen for folkehøjskolen. Han begynder også at skrive folkelige sange, og i det hele taget optager tidens politiske røre ham levende.

Han var begejstret for de rådgivende stænderforsamlinger, som vi havde fået i 1831, men han var glad for, at de netop kun var *rådgivende*: at kongen altså gennem disse forsamlinger gik i samtale med folket, men at det dog til slut var majestæten som bestemte. Kongemagten var garanten for, at landet kunne holdes sammen, og ikke ville blive splittet op i parti- og særinteresser. Men samtidigt siger Grundtvigs højt udviklede fornemmelse for politiske strømninger ham, at kongemagtens dage er på vej mod deres slutning, og nationalstaternes og folkenes dage er på vej mod

deres begyndelse. Men det kan kun intensivere hans bestræbelser for en ny folkelig oplysning om, hvad det er vi danske har fælles, og ydermere betyder nationalstaternes fremvækst et akut dansk problem, idet Tysklands begyndende samling sender rystelser ind i det danske rige via bevægelserne i Slesvig-Holsten.
Denne strid mellem danskhed og tyskhed i Slesvig-Holsten kan vi ikke gå i detaljer med her, men det skal markeres, at det netop blev i denne strid højskoleideen første gang blev realiseret, nemlig ved oprettelsen af *Rødding højskole*, der åbnede sine beskedne døre den 7. november 1844. Forud var gået bl.a. to store folkemøder på Skamlingsbanken ved Kolding i 1843 og 44, og ved det sidste af disse møder havde man overtalt Grundtvig til at forlade hovedstaden for at tale på Skamling. Mødet den 4. juli var direkte formet som et protestmøde mod at kongen den 29. marts havde søgt at slutte en strid i stænderforsamlingen i Slesvig med det såkaldte *Sprogpatent*, en kendelse om, at såfremt man kunne tale tysk, så skulle man gøre det i stænderforsamlingen. Kun hvis man ikke kunne tysk, var det tilladt at tale dansk. Men mødet på Skamling blev ikke bare en sprogprotest, det blev også noget mere, dels gennem de forskellige unge politikere fra rigets forskellige dele, som her fandt sammen, dels fordi mødet rundedes af med, at »Grundtvig holdt en mærkelig, åndfuld tale på fem kvarter, hvor han til slut efter at have bevæget sig i de mytologiske sindbilleders stjerneverden som en falk slår ned på det nærliggende og foreliggende: nemlig (professor Chr.) Flors bestræbelser for at rejse en højskole i Rødding, en våbensmedje i nationalitetskampen.«[14]
Opgøret mellem dansk og tysk i Slesvig-Holsten lod sig ikke standse, og i sit lange liv nåede Grundtvig at opleve både krigen 1848-50, hvor den danske rigsenhed bevares og krigen i 1864, hvor Slesvig-Holsten indlemmes i det tyske rige.
Denne voldsomme spænding i det sydlige Jylland mærkedes naturligvis i hele Danmark, og spændingen var nøje knyttet sammen med nye revolutionære bevægelser i udlandet, kulminerende i 1848.
Det år skulle man fejre 400 året for det oldenborgske kongehus

14) Jørgen Bukdahl: »Højskolens store dag«, kronik i Politiken 11. juni 1944.

på Danmarks trone, og det var Christian VIII's plan, at det skulle ske med udvidede beføjelser til de rådgivende stænderforsamlinger. Men allerede 20. januar afgik kongen ved døden, og det blev i stedet Frederik VII, der måtte arbejde videre med planerne – som blev overhalet af røret efter februarrevolutionen i Frankrig.
Den danske revolution i 1848-49 blev fredelig på de indre politiske linjer, men var altså sammenvævet med et oprør i Slesvig-Holsten, hvor det første slag mellem kongerigets hær og oprørerne stod ved Bov den 9. april 1848.
Mens denne treårskrig blev udkæmpet, gik Danmark fra at være et enevældigt monarki til et efter datidens forhold overmåde demokratisk land. Forbeholdet skyldes bl.a., at der ikke blev valgret for kvinder.
Grundtvig var uafbrudt aktiv i røret, og da der den 5. oktober 1848 var valg til den rigsforsamling, der skulle udarbejde en ny grundlov, var Grundtvig kandidat i Nyboder i København. Han tabte valget til en søofficer, men kort efter valget skete der det, at den nyvalgte rigsdagsmand i Præstø nedlagde sit mandat, og Grundtvig besluttede at kandidere til den ledige plads: »Valghandlingen foregik også denne gang på torvet i Præstø. Først fik Grundtvig ordet. Men da han havde talt, skete der noget helt usædvanligt i dansk politisk historie. Modkandidaten, gårdejer Jens Jensen fra Udby, stod frem på talerstolen og fortalte forsamlingen, at han i sin barndom havde gået til præst hos Grundtvig, da han var kapellan hos sin far i Udby, og de timer i konfirmandstuen havde han aldrig kunnet glemme. Nu da han hørte sin gamle præst igen, fik minderne derfra en sådan magt over ham, at han ønskede at trække sig tilbage til fordel for Grundtvig og bede forsamlingen kåre ham som repræsentant for Præstø-kredsen. Bedre mand kunne kredsen ikke få, sagde han.
Det skete, som han ønskede, og således kom Grundtvig ind i den grundlovgivende rigsdag.«[15]
Grundtvig blev efter arbejdet i den grundlovgivende rigsdag valgt til Folketinget for Præstø-kredsen ved valget den 4. december 1849, men han genopstillede ikke i august 1852. Dog allerede

15) Poul Engberg: »Ånden fra 48«, Dansk Friskoleforening 1980.

ved valget 13. januar 1853 er han med igen, og bliver valgt i Skælskør. Blot fire måneder senere er der atter valg, og her taber Grundtvig. Men han kommer igen, og sidder i Rigsdagen fra juni 1854 og frem til 22. december 1857. Han oplevede i flere år at fungere som Folketingets aldersformand, men det forhindrer ikke, at han i 1866 – i en alder af 82 år – opstiller og bliver valgt til Landstinget for (uden held) at forsøge at forhindre en grundlov, som ville indskrænke de demokratiske rettigheder 1849 loven repræsenterede!

Om Grundtvig som politiker gælder utvivlsomt hvad *Holger Begtrup* har skrevet: »Han kunne selvfølgelig ikke finde sig til rette i noget af de politiske partier, og han havde i det hele svært ved at læmpe sin tankegang efter den praktiske politiks krav. Man hørte som oftest på hans taler med opmærksomhed, fordi han var så mærkelig en mand. Men ikke sjældent smilede man lidt overbærende ad ham. Og selv hvor eftertiden har viist, at hans tanker var sunde og rigtige, gjorde de ikke megen virkning i øjeblikket.«[16)]

De sunde og rigtige tanker fremsatte Grundtvig ikke mindst i forbindelse med gennemførelse af frihedslovgivning på åndslivets område.

Men det var ikke blot på Rigsdagen, man smilede ad ham. Det gjorde man også i byen i øvrigt, fordi han i sin påklædning ofte stillede sig mere og mere »profetisk« an. Især *Søren Kierkegaard* var hvinende ond i sin ironiseren over Grundtvigs fremtræden, og bedre blev det ikke, da Grundtvigs privatliv begyndte at give anledning til forargelse.

Den trofaste Lise døde i januar 1851 efter svær sygdom – og allerede i oktober samme år giftede Grundtvig sig med enkefru *Marie Toft*, som han havde kendt gennem længere tid. Sammen med Marie var Grundtvig så lykkelig, at det forekom ham som et uovervindeligt slag, da hun døde i sommeren 1854, små to måneder efter at hun havde født deres søn.

Men han rejste sig igen, og i foråret 1858 blev han gift med enkefru *Asta Reedtz*, som trofast støttede ham i de mere end 14 år frem til slutningen i det tidlige efterår 1872.

16) Holger Begtrup: »Det danske Folks Historie i det 19. Aarhundrede«, Gyldendal 1909.

I denne sidste periode magter Grundtvig stadig at lade det folkeoplysende og det kirkelige arbejde gå hånd i hånd.

Da han fyldte 70 år, fik han overrakt en storslået gave på 7000 Rigsdaler, indsamlet blandt danske og norske venner med den udtrykkelige bestemmelse, at han skulle »grundlægge en Folkelig Højskole, som skal ordnes efter Deres bestemmelser og bære Deres navn«.

Det blev til at Grundtvig i 1855 købte et landsted, som han døbte om til *Marielyst* og den 3. november 1856 blev »*Grundtvigs Højskole på Marielyst*« indviet. På denne skole talte Grundtvig flere gange hvert år, og en række af hans manuskripter er udgivet som et tegn på hans indsats til det sidste.

Da han var færdig med at skrive verdenshistorien fandt han det nærliggende også at skrive en kirkehistorie. Det blev til det såkaldte »kirkelige Sagakvad« med titlen »*Christenhedens Syvstjerne*«, som kom i Dansk Kirketidende 1854-55, og derefter bearbejdet i bogform 1860. Endvidere udsendte han så sent som året før sin død »*Kirkespejl eller Udsigt over den kristne Menigheds Levnedsløb*«, en samling af foredrag han havde holdt for især teologiske studenter i sit hjem i årene fra 1860 til 63.

Aktiv til det sidste.

Johan Borup, der har skrevet en medrivende smuk bog om Grundtvig, var ikke blandt de studerende i 1860'ernes begyndelse. Men han nåede at opleve Grundtvig nogle gange i Vartov, og kunne selv yderligere et par menneskealdre senere berette om det:

»Jeg husker en søndag, da jeg stod i midtergangen af den lille hyggelige kirke. Prædiken var forbi. Og salmesangen var forstummet. I stilheden hører jeg pludselig en hård klang af jern mod sten, og i det samme skrider han med stav i hånd rask forbi ned over kirken til døbefonten. Det var den eneste gang, jeg fik ham at se på nært hold. Før havde han stået fjern og ophøjet på sin talerstol deroppe, nu først fik jeg set, at han var et rigtigt menneske ligesom vi andre. Men jeg har aldrig i mine dage set eller blot forestillet mig noget så ældgammelt. Det lange hvide hår og skæg flød ned over skulder og bryst, den høje pande gennem-

trukket af dybe furer, de store klare øjne under løvebrynene, den brede barske mund, og, som han i det nu, tætbygget, svær af krop støttet til staven, der slog hårdt i fliserne, let bøjet skred forbi, lignede han i sin utrolige ælde mest af at en hedenolds kæmpe, der mæt af dage haster mod højen.«[17]

Grundtvig prædikede sidste gang i Vartov søndag den 1. september 1872. Næste dag døde han, stille og udramatisk.

Hans begravelse og det efterfølgende »vennemøde« blev en voldsom hyldest til en mand, der i sit liv havde oplevet både at være under censur og frakendt retten til at forvalte sakramenter – men som ved sit 50 års præstejubilæum blev titulær biskop. Men allerede ved vennemødet begyndte debatterne, stridighederne, slagsmålene om *hvem* Grundtvig egentlig havde været, om *hvad* han egentlig mente, og *hvad* han ville have gjort i vores situation. Den holmgang har nu varet i mere end 100 år, for det er rigtigt hvad forfatteren og præsten *Jens Christian Hostrup* skrev i indledningsverset til en sang i anledning af Grundtvigs 100 årsdag i 1883:

> En Kæmpe han var i al sin Færd
> hvem Frygten aldrig lammed,
> to Menneskealdre fuldt hans Sværd
> i Nørreleden har flammet,
> et Stridens Emne endnu han staar,
> og bli'r han det end i hundred Aar,
> det viser, hvor dybt han rammed.

17) Johan Borup: »N. F. S. Grundtvig«, C. A. Reitzels forlag 1943.

Finn Slumstrup

Kernebegreber i Grundtvigs oplysningstanker

Det er i årene efter studierejserne til England og efter de rådgivende stænderforsamlinger var indført, de grundtvigske skoleskrifter ser dagens lys. Grundtvig var fra den tidligste ungdom pædagogisk interesseret. Så tidligt som 1804 – altså endnu før han er kommet til Langeland – noterer han, at han vil »opbyde alt for Bønders Opklaring«, og mens han er på Egelykke skriver han i 1807 en afhandling »Om Undervisning i Landsbyskoler« og han skriver »Om Videnskabelighed og dens Fremme«.
Men det er dog først 25 år senere, da han har fået balance i forholdet mellem det kristelige og det folkelige, da han har mødt den engelske energi og borgerlige dygtighed plus de demokratiserende tendenser i Danmark, samt under indtryk af truslen fra det voksende Tyskland, at han laver de arbejder, som har fået så stor betydning i den danske folkehøjskole.
I 1832 udsender han den store nordiske mytologi, og dette værks lange indledning og *»Rimbrev til Nordiske Paarørende«* har haft den største betydning. Jeg har mødt mere end én højskoleforstander som mente, at hvis man blot havde sat sig grundigt ind i indledningen til Nordens Mytologi, da havde man al den »højskoleteori«, der var nødvendig.
I 1838 holdt Grundtvig en række foredrag om det sidste halve århundredes historie, *»Mands Minde«*, og disse foredrag kom i bogform i 1877. Det var sønnen *Svend* som på baggrund af faderens efterladte notater udgav foredragene. Stilistisk ligger »Mands Minde« på linje med de foredrag Grundtvig holdt på *»Marielyst« 1856-71*, en bredt fremrullende, både humor- og humørfyldt stil, der har virket som inspiration på mange senere foredragsholdere.

Grundtvig har altså selv vist, hvordan man kunne holde verdenshistoriske foredrag. Han har endvidere i 1832 leveret materialet til mange højskolefolks mytologiske foredrag – og endelig har han med foredragsrækken *»Brage-Snak om græske og nordiske Myter og Oldsagn«* i vinteren 1843-44 selv vist, hvordan man kunne holde mytologiske foredrag.
Men på de kommende sider vil vi beskæftige os med tekster, offentlige eller i brevform, hvor Grundtvig agiterer for folkehøjskolens nødvendighed.
Det første af de såkaldte højskoleskrifter er *»Det Danske Fiir-Kløver eller Danskheden partisk betragtet«* fra 1836.
Året efter kommer *»Til Nordmænd om en Norsk Høi-Skole«*. Skriftet vakte en del opsigt ved at Grundtvig, som på dette tidspunkt havde været under censur i godt en halv snes år, så at sige omgik censuren ved at blande sig i den offentlige debat via den norske hovedstad.
Omkring jul 1837 kom Grundtvig fri af censuren. I den anledning var han i audiens hos kronprinsen – som året efter blev Christian VIII – og med inspiration fra denne samtale udsendte Grundtvig i 1838 *»Skolen for Livet og Academiet i Soer«*. Året efter offentliggør Grundtvig i første nummer af tidsskriftet »Brage og Idun« afhandlingen *»Om Nordens videnskabelige Forening«*.
Det store højskoleindlæg fra 1840 er *»Bøn og Begreb om en Dansk Høiskole i Soer«*, et skrift som Grundtvig selv senere var ret kritisk over for, hvorfor det ikke kom med i samlingen af *»Smaaskrifter om den historiske Høiskole«*, som han selv var med til at redigere i dødsåret 1872.
I 1843 indsender Grundtvig den 9. februar et aktstykke til Chr. VIII *»Om Indretningen af Sorø Academi til en folkelig Høiskole«*. Dette aktstykke var ukendt indtil historikeren A. D. Jørgensen offentliggjorde det i 1889. Siden har det været trykt flere gange, og regnes med rette til de egentlige højskoleskrifter.
»Lykønskning til Danmark med Det Danske Dummerhoved og Den Danske Høiskole« kommer i 1847, og er det sidste af de deciderede højskoleskrifter, som altså strækker sig over en halv snes år af Grundtvigs lange, overmåde produktive liv.

Det er en ironisk krølle på vekselvirkningen mellem Grundtvigs skoletanker og folkehøjskolens virkelighed, at det i en vis forstand aldrig kom til at gå som Grundtvig forestillede sig.
Han havde ikke drømt om den situation, han kunne se ud over ved sin død i det tidlige efterår 1872: et Danmark med over 50 folkehøjskoler, rejst af lokale initiativer, men understøttede af den danske stat.
Man kan sikkert sige, at enevælden sad Grundtvig i rygmarven i så høj grad, at han mente vejen man måtte gå for at få rejst en folkehøjskole, paradoksalt nok ikke var til folket, men til dets konge. *Han* kunne i sin alfaderlige visdom se, at folket netop trængte til at blive vækket. Grundtvig var heller ikke optaget af ideen med mange højskoler, han talte i ental om højskolen, og han placerede den i sine visioner et ganske bestemt sted, nemlig på Sorø Akademi, hvor hans nære ven, digteren *B. S. Ingemann*, var ansat. Brevvekslingen mellem de to viser Grundtvig som den frembusende, Ingemann som den mere forsigtige, der redegør for hvilke tillempninger Grundtvig må foretage, for at ideen kan blive realiseret. Det blev den aldrig.
Grundtvig var tættest ved målet i 1847, da hans nære kontakt med Chr.VIII i nogen grad var ved at bære frugt. Den 27. marts 1847 kom en kongelig anordning om, at Sorø Akademis opbygning skulle reformeres. Især opildner det Grundtvig, at der ved siden af den lærde skole skal oprettes en *Sorø Real-Høiskole*. Det er i anledning af denne kongelige anordning Grundtvig hurtigt udarbejder »Lykønskning til Danmark...«, altså som et indlæg i den helt aktuelle debat. I et brev til Ingemann den 5. juli noterer Grundtvig, at han har fået at vide, kongen har »slugt« bogen: »Men, skjønt det naturligvis glæder mig, den har *smagt*, saa er jeg dog for gammel til at være fornøjet med andet, end hvad der *frugter*.«
De endelige bestemmelser om Sorø Akademis Realhøjskole blev fastlagt i en kongelig resolution den 31. december 1847. Men nogle få uger inde i det nye år døde Christian VIII, og dermed ideens politiske muligheder. De omfattende politiske ændringer i 1848 medførte blandt andet, at den liberale *D. G. Monrad* blev

undervisningsminister, og en af hans første embedshandlinger var at bremse planerne for Sorø Akademis nyordning.
I artiklen »Om Nordens videnskabelige Forening« fra februar 1839 har vi en anden grundtvigsk drøm, drømmen om den store nordiske højskole, der skulle være som en slags centrum for åndslivet i de nordiske lande. Vi har også visionen om et andet videnskabsbegreb.
Denne del af Grundtvigs samlede højskolevision har været virksom i dele af den danske højskole helt op til vor tid, som det bl.a. kunne ses i hele debatten omkring oprettelsen af *Nordens folkelige Akademi i Kungävl*.

Endelig bør det huskes, at en vigtig figur i vekselvirkningen mellem Grundtvigs oplysningstanker og folkehøjskolens virkelighed er *Christen Mikkelsen Kold* (1816-70).
Han blev af Grundtvig selv kaldt Danmarks, Nordens, måske verdens største skolemand for den virksomhed han i 1851 begyndte med en højskole i Ryslinge, i 1853 flyttet til Dalby og endelig i 1862 til Dalum uden for Odense. Denne stejle, men dybt begavede lærer nåede i sit ret korte liv at få en vedtaget placering som folkehøjskolens første praktiker af format, hvor man altså kan sige Grundtvig var teoretikeren. Han sad bag skrivebordet – men Kold sad i skolestuen med eleverne og gennemprøvede i det hele taget kostskolens virkelighed. I denne virkelighed delte han ikke Grundtvigs overstrømmende tro på menneskets evne til at styre sig selv. Grundtvigs drøm om vekselvirkningen blev under Kolds eksempel skruet væsentligt ned til en form hvor læreren og især forstanderen havde en langt mere dominerende rolle end Grundtvig havde forestillet sig.

I Grundtvigs skoleskrifter vil man lede forgæves efter et mere detailleret program for højskolens indretning og undervisning. I sine visioner var han bange for at låse fremtiden fast, han ville lade livet selv vise, hvordan tingene kunne udvikle sig, og var parat til at acceptere forskellighed, når blot kernen i arbejdet var rigtig. Det kan vi kun være ham taknemmelig for. Og det kan ikke

undre, at vi i over 100 år har set ganske forskellige højskoler være fælles om at kalde sig *grundtvigske* – og tilsvarende uenige om, hvordan dette grundtvigske skulle defineres.
Det mest kontante og ligefremme af Grundtvigs arbejder er utvivlsomt *»Om Indretningen af Sorø Academi til en Folkelig Høiskole«*. Det var den redegørelse Grundtvig på opfordring afleverede til Christian VIII den 9. februar 1843. Hele redegørelsen er aftrykt efter dette kapitel, så den interesserede kan læse et ubeskåret stykke tekst uden indblanding fra redaktørens side.
I teksten findes flere af, hvad man kunne kalde *kernebegreberne* i Grundtvigs oplysningstanker. Det kan altid diskuteres, hvor mange af disse begreber Grundtvig havde – ikke blot i den omtalte redegørelse, men i alle højskoleskrifterne. Det kan også debatteres hvilke, der er de vigtigste. Men arbejdsudvalget bag denne bog er nået frem til et halvt dusin begreber, som på de følgende sider omtales nøjere, og på en sådan måde, at det gerne skulle hjælpe læsere, der egentlig først skal til at stifte bekendtskab med den gamle drømmer og profet, lidt på vej.
Begreberne vi har valgt ud er

1. Livsoplysning
2. Historisk-poetisk
3. Mundtlighed
4. Vekselvirkning
5. Den rette indbyrdes undervisning
6. Folkelighed.

Livsoplysning

Over *»Skolen for Livet og Academiet i Soer«* i 1838 satte Grundtvig mottoet: *»Lyset og Livet er Tvillinger bolde, Døden alene kan skille dem ad«*, og denne opfattelse af oplysning og liv hånd i hånd som dødens absolutte modsætninger prøvede han gang på gang at klargøre for læserne. Det var ikke bare den fysiske død, han så som modstander, men også den død der kom fra *»den sorte skole«*, *»dødens skole«*, hvor *»dødbideriet«* trivedes, og hvor tilsyneladende levende mennesker gik rundt. Det var ham magtpåliggende at

påpege, hvorledes livsoplysningen kun kunne komme til sin ret i *en ny slags skole*, som ikke skulle være hverken et universitet eller en præsteskole, men netop *en livets skole for alle mennesker*. Dette slog Grundtvig fast flere gange, og i 1838 forsøgte han med følgende formuleringer:

»Først vil jeg da nu stræbe, saa tydelig som mueligt, at sige, hvad jeg forstaaer ved *Skolen for Livet*, da jeg har mærket, at de Fleste ei blot har meget dunkle men meget vrange Forestillinger om en saadan Indretning, der, desværre, endnu kun er til i Ideen og paa Papiret, saa immer tænker Man, det maa dog være et *bogligt Arbeidshuus*, hvor Man faaer de *Regler* indprænteде og indskærpede, hvorefter Man skal rette, forbedre og i Grunden aldeles *omskabe Livet*, hvortil Begyndelsen naturligviis er en Opløsning, altsaa en *Død*. Denne *høitydske* Indbildning, at *Livet* kan og skal lade sig *forklare, før* det leves, kan og skal lade sig *omskabe* efter de Lærdes Hoved, denne Indbildning, som maa giøre alle de Skoler, den grunder, til *Opløsningens* og *Dødens* Værksteder, hvor Ormene leve flot paa Livets Bekostning, den Indbildning har jeg aldeles forsaget, og paastaaer, at naar *Skolen* virkelig skal blive en for *Livet* gavnlig *OplysningsAnstalt*, da maa den for det Første ikke giøre Oplysningen eller sig selv men *Livets Tarv* til sit *Øiemed*; og for det Andet tage *Livet*, som det *virkelig* er, og kun stræbe at oplyse og fremme dets *Brugbarhed*, thi ingen *Skole* kan skabe et *nyt Liv* i os og maa derfor hverken nedbryde det Gamle eller spilde Tiden med at udvikle de Regler, Man mener, et andet og bedre Liv, *naar* vi havde det, vilde følge«.

Grundtvig elskede dualismer i sine skrifter og foredrag. Og det hænger naturligvis sammen med, at han fundamentalt opfattede livet som en *dualisme* : som en kamp mellem det gode og det onde, mellem Gud og Djævelen.
I de foredrag han holdt på den helt nyåbnede Marielyst Højskole i november 1856, sagde han således:

»Der er sex Ord, Par om Par, altsaa tre Par Ord, som man finder i ethvert Tungemaal, som skal due til at oplyse *Menneskelivet* heelt og holdent, som det er, og som Erfaringen har lært os, og

skal bestandig bedre lære os at kiende det, og disse tre Par Ord er »*Lys og Mørke*« saa »*Liv og Død*« og endelig »*Sandhed og Løgn*«. Disse tre Par Ord, seer vi strax ligner slet ikke hvad vi kalder Ægte-Par, uden for saavidt at der, desværre, ogsaa hos os findes endeel saakaldte Ægte-Par, der lever sammen som Hunde og Katte«.

Man kan altså sige, at livsoplysningens opgave er at sætte ind på lysets, livets og sandhedens side mod mørket, døden og løgnen. Og som det fremgår af det tidligere citat, så er livsoplysning netop *ikke* det der almindeligvis foregår i skoler: kundskabstilegnelse via boglæsning. Men det nytter heller ikke blot at kaste bøgerne bort og tage fat på en række teoretiske, spekulative øvelser. Klarhed over livet kan man hverken læse eller filosofere sig til. Man kan læse sig til viden om alverdens ting - og det kan være nyttigt nok. Men det er ikke livsoplysning. Det betyder nemlig at kaste lys over den fælles gåde vi mennesker er inde under, det uoverskuelige og uigennemskuelige mirakel vores tilværelse er. Hele »det gustne, absinthfarvede, liderlige, perverse, vidunderlige, brutale liv«, som *Klaus Rifbjerg* i 1956 kaldte det i digtsamlingen »Under Vejr med mig selv«. Livsoplysning var ikke from opbyggelighed for Grundtvig. Skønheden og kærligheden kan kun forstås i al sin fylde, når man kender hæsligheden og hadet.
Den endelige livsforklaring kan man ikke få på højskolen. Nærmest kommen man den i kirken, og det er stadig i nordisk sammenhæng en kilde til undren, at man fra dansk side så markant fastholder den grundtvigske opfattelse, *at troen ikke er nogen skolesag*. Mange gange fastslog Grundtvig dette synspunkt, som oprindeligt så sandelig også vakte forundring og protest i Danmark. Eksempelvis sagde han i en forhandling på Rigsdagen i 1855:

»Hvad enten den ærede Cultusminister siger, der er forskrækkelig »radicalt« eller ikke, vedkjender jeg mig dog den Overbevisning at det ret egentlig er Livet i denne Verden, i vort forhold til os selv og vore Omgivelser, der skal oplyses i Skolen,

thi *Troes-Sagen*, som jeg vistnok sætter høj Priis paa, den lader sig ikke lære, lader sig i Skoler hartad kun forkvakle og fordærve, ligesom der da ikke har været noget mere fordærveligt for Christendommen og for al Religion, end at Troes-Sagen er gjort til Udenadslæsning og Lectielæren i Skolerne.«

Nej, man kan ikke lære at tro.
Man kan heller ikke lære, hvad der er meningen med vores tilværelse, men ved at høre om andres kamp med livsgåden kan man få sendt lys ind over sit eget livs spørgsmål.

Historisk-poetisk

På Grundtvigs tid ville den umiddelbare reaktion på en elev, der kom og bad om *livsoplysning*, være den, at han burde melde sig til filosofi. I dag vil svaret være, at eleven sikkert vil kunne have udbytte af psykologi eller socialpsykologi. Og det er da også sikkert, at en god højskolelærer vil kunne tilrettelægge undervisningen på en sådan måde, at der kommer livsoplysning ind.
Grundtvig selv henviste imidlertid til *historien* og *litteraturen*. Han veg endda ikke tilbage for at kalde digterne for de bedste lærere for folket. Han foretrak ordet *skjalde* frem for digtere, sandsynligvis fordi det gamle ord pegede i retning af, at digte helst skulle synges i fællesskab frem for at læses i ensomhed.
I 1836 skrev han i det første egentlige højskoleskrift:

»Man kan nok tænke, jeg veed, hvor *latterligt* det vil forekomme Mange at tale om »*Skjaldene*«, som *Folkets Lærere*; men kunde ikke engang jeg hæve mig over den Latter, hvordan skulde da Folket, saa jeg vil ikke giøre Andet for at dæmpe den, end ganske tørt anmærke, at Talen jo her slet ikker er om at opelske Læse-Heste eller at forberede til »*Examen*«, men blot om at vække og nære *Fædernelands-Kiærlighed* og skaffe Styrke og Rigdom i *Moders-Maalet*, og havde de *classiske Lærde* været dygtigere dertil end de *Danske Digtere*, da havde de dog vist skrevet bedre baade paa og for *Moders-Maalet* og for længe siden talt godt Dansk på Høi-Skolen istedenfor slet Latin. Vil Man altsaa i vore

Dage have en Dansk Høi-Skole, hvor *Fædrenelands-Kiærlighed* skal aande og *Moders-Maalet* blomstre, da maa Man takke Gud for Skjaldene og tillade dem, om de kan, ogsaa at afvinde Folket lidt Yndest baade for deres fædrelandske Viser og hvad der ellers findes i deres Skjalde-Bøger. Og hvem kan heller have Noget derimod at indvende, uden saa forhærdede *Latinere*, som *Danmark* dog vel umuelig kan have fostret, da selv de mest Forhærdede tilstaae, at uagtet *Digternes* Sværmeri og Overtro, Løshed og Letsindighed, kan *Latin-Skolen* dog for *Smagens*, for *Livlighedens* og *Sprog-Rigdommens* Skyld ikke undvære dem; thi kan selv Skolen »for Døden« ikke undvære de »døde« Digtere, da kan Skolen »for Livet« aabenbar endnu langt mindre undvære de *Levende*«.

Det skal bemærkes til dette citat fra »Det danske Fiir-Kløver«, at når Grundtvig skriver man taler dårligt latin på Høi-Skolen, så bruger han her ordet i betydningen »universitet«.
Men i øvrigt er det tydeligt her, at livsoplysningen ikke er en eller anden frit i luften svævende, individualistisk ting. Det er ikke en nydelig personlighedsudvikling, noget idealistisk, der er tænkt på fra Grundtvigs side.
Fædrelandskærlighed og modermål skriver han om her (som utallige andre steder). Dermed peger han på, at livsoplysningen kun kan nytte, hvis den gøres såre konkret:
Grundtvig mente, at hvert enkelt menneske er noget enestående - *et guddommeligt eksperiment af støv og ånd*, som han så mageløst formulerede det. Men er ethvert menneske således noget enestående i sig selv, så er det dog samtidigt noget andet også. Det er nemlig født ind i en ganske bestemt *folkelig og historisk sammenhæng*. Poesien er beretningen om folkets drømme, og historien er beretningen om, hvordan det gik med at føre drømmene ud i virkeligheden. Det historisk-poetisk element, som bør gennemstrømme højskolens liv – og samfundets liv – er altså et redskab til at få større klarhed over den kurs, den enkelte skal følge her i livet. Man har naturligvis ret til at mene det er en tilfældighed, at man er født ind i et bestemt folk på et bestemt tidspunkt i historien, og at man først har lært at tale det sprog ens mors taler. Men

hvis man vælger at kaste vrag på så fundamentale forhold i tilværelsen bliver resultatet også derefter, ville Grundtvig mene.
For som forfatteren *Jakob Knudsen* skrev i 1904 i et essay »Om folkelig vækkelse og dannelse«: »Grundtvig havde nemlig den anskuelse, at når en dansker ikke var dansk, så var han sjæleligt ingen ting. En kosmopolit kunne, efter Grundtvigs mening, vel gå oprejst på to ben og have næsen midt imellem øjnene; men han kunne ingen sjæl have; som menneske talte han ikke med. – Det kom af, at Grundtvig ved *danskhed* ikke forstod visse anskuelser med hensyn til forsvarssagen eller en vis begejstring for Dannebrog, men derimod selve støbningen af danskens sjæl, således som den var gydt i modersmålets former og præget af fædrelandets historie.«

Mundtlighed

Spredt rundt i Grundtvigs kolossalt omfattende produktion møder man den ene gang efter den anden den mest afgjorte betoning af, at modersmålet ytrer sig mest levende i det talte sprog, *at bøgerne er mumier*, som nok kan give et skin af det liv, der var engang, men ikke på nogen måde kan måle sig med det levende liv i det talte sprog.
I redegørelsen: *»Om almindelig Oplysning«* fra 1847 bruger han det smukke og klare billede:

»Nar vi sammenligner folkesang og tale og skrift på modersmålet med sol og måne og stjerner, da ligner bøgerne (selv når de er skrevet allerbedst og naturligst) månen og stjernerne; – den oplysning, man får af dem, er både mat og kold. Sang og tale fra levende folkemunde ligner derimod solskinnet, der falder alle fornøjeligt og opliver samtidig med at den oplyser«.

De sidste linier - *opliver samtidig med at den oplyser* – er en helt central formulering om, hvad Grundtvig ønskede der skulle ske på folkehøjskolen.
Det vækker i nordisk sammenhæng (og såmænd også i dansk) stadig en vis munterhed, at Grundtvig brugte så megen energi på at *skrive* om, hvor vigtigt det dog er, at vi *taler* sammen. Denne til-

syneladende pudsighed var han naturligvis ganske bevidst overfor, og et af de steder han kommenterer den, er i *Efterskrift* til *»Skolen for Livet og Academiet i Soer«*, der som tidligere nævnt kom i 1838.

Da det utvivlsomt er lige så vigtigt i dag som dengang, at argumentere for *mundtlighedens* betydning i folkeskolen citeres her fra dette efterskrift, der som motto har den klare formulering: *»Skriften staar, men Ordet gaaer«*.

I det nedenstående er der lejlighed til at møde Grundtvigs synspunkter omkring *mundtligheden* og hans tillid til *kvindernes rolle i sagen.*

Hans tonefald over for kvinderne forekommer i dag at være et galanteri af en egen gammeldags-nedladende art, men det bør ikke blokere for det forhold, at Grundtvig måske var den første dansker, der var ærlig nok til offentligt at vedgå, at meget af det væsentligste han havde lært i livet, havde han lært af kvinder. Det der for os tager sig ud som galanteri, *er* naturligvis skrevet med en flirtende undertone – men Grundtvig mener, hvad han siger:

»Pennen havde jeg lagt og indbildte mig at have forsvarlig »vasket mine Hænder«, saa jeg var nu aldeles uskyldig i Alt hvad *Danskens* Mund eller Hænder herefter maate lide enten af *Latinske* eller andre *Blækhorne;* men ved at see lidt nøiere til, fandt jeg dog, der i Grunden sad meget Blæk paa mine Fingre endnu, hvad der klædte saameget slettere, som det er det *»smukke Kiøn«* jeg haaber, vil *række* mig *Haand* til de Danske *Latineres* Oplysning om *Moders*-Maalets, følgelig ogsaa *Kone*-Maalets, afgjorte Fortrin for »de *Lærdes Sprog*« og utabelige Ret til at herske som en *Dronning* i *Fædrene-Landet,* følgelig også i alle *Fædres* Huse, *Hoveder* og *Tankegang*. Med dette »Blæk på Fingrene« mener jeg naturligvis *Bogorme-Nykkerne,* der bestandig hænge ved mig, hvor idelig jeg end ryster dem af, og som aabenbar forblindede mig, da jeg vilde endt Bogen med et *Bogmager-Suk,* istedenfor med et kort Begreb, der ved første Øiekast viiste især den »blaaøiede Athenes« Sydskendebørn, at *Bøgerne,* hvormeget jeg end ellers synes at foretrække deres Selskab for alle smukke Pigers og livsalige Koners,

dog *her* er mig en *Bisag,* jeg kun nævner, for at beklage mig over de slemme Mandfolk, hvem *ei engang Bøger,* som de elskværdigste og smagfuldeste *Læserinder* beundre og ophøie, kan forsone med *Dansken,* deres egen *Moders* og deres *Hjerte-Dronnings* det faure, søde Tungemaal.

Denne Efterskrift skal da nu tjene til den Forsikkring, at trods al min Boglighed er det mig dog langt kiærere at høre en Vise af mine, som »Deilig er den Himmel blaa« eller »Kommer hid I Piger smaa« slaae med Vingerne paa vor Moders og hendes Døttres yndige Læber, end om alle Mandfolke-Hænder bladede nok saa flittig i mine tykkeste Bøger og at det er denne *Synsmaade* og denne *Smag,* jeg, til *Dannekvindens* daglige Fryd, ønskede at giøre *udødelige* paa den *Danske Høiskole,* saa Ungersvendene lærde der under Jubel at spørge først og sidst om hvad der er baade sundt og lifligt for Hjertet, baade godt og sødt i Munden, især hos de ærbare, ømme og deilige *Kvinder af Danebods* og *Dagmars* Æt. Det har nemlig slet ingen Nød med noget Folk i vore Dage, hos hvem *Modersmaalet* oplives til (med *Munden,* som dog vel af Gud er bedre skabt end nogen *Pen* af Mesterhaand kan skiæres til at *føre Ordet,*) *i Tale og Sang* og oplyse og forlyste den letnemme Ungdom, ingen Nød, at *Bøger* paa *Modersmaalet,* som minde om, tydelig udvikle og grundig stadfæste, hvad Øret hørde og Hjertet har kiært, at saadanne Bøger skulde *der* enten ringeagtes eller fattes velvillige, taknemmelige og forstandige Læsere.

Derimod lærer alle Tiders Erfaring, at ligesaalidt som det nyttede *Ebræerne* at have *Mose-Lov, Propheterne* og *Psalmerne,* eller *Grækerne* at have en *Bogskat* paa deres eget Sprog, som hele Verden maa beundre, nyttede dem Intet, da *Modersmaalet* i *Folkemunde* enten *uddøde* eller hendøde dog, saa det opgav sin *Aand,* tabde med Naturligheden baade Fynd og Fylde, ja, tabde »det *vingede Ord*« som virker alt Storværk paa Jorden; at ligesaalidt nytter den ypperste Skrift paa deres eget end sige da paa *fremmede* Sprog noget Folk under Himlen, naar *Modersmaalet* enten *forstummer* eller *forstenes* paa *Talerens* og *Sangerens* Læber, thi da er *»Hoved og Hjerte«* adskildte, hvad aldrig kan giøres eller skjules saa konstig af nogen Pen, at jo *Døden, Folke-Døden* er vis og røber sig kun alt

for klart i Legemets, det *Borgerlige Selskabs* Opløsning og *Dyrenes*, de Vildes og de Tammes, ja *Dyriskhedens* Enevoldsmagt i Landet!«.

Den sidste del af det ovenstående giver en passende lejlighed til at komme med en replik til alle nordiske læsere, der nu er trætte af at høre om det danske og danskernes vidunderligheder. En norsk læser bør indsætte »det norske« og »nordmændene« i stedet for, ganske som en finne bør læse »det finske« og »finnerne« i stedet for »danskerne«.

Der var ikke for Grundtvig noget chauvinistisk i højskoleideen eller i synet på det danske. Højskolen skulle ikke være patentbeskyttet og forsynet med et skilt: Kun for danskere! Som han så kraftigt betonede i skriftet »Om Nordens videnskabelige Forening« skulle naturligvis nordmændene have deres norske højsole, svenskerne deres svenske højskole og så fremdeles. For som det folkelige gennembrud i Danmark måtte tage en særlig form, således med det finske gennembrud i Finland – hvilket ikke rokker ved det rigtige i Gustav Bjørkstrands påpegning af, længere fremme i bogen, at Grundtvigs billede af Norden var meget skandinaviskt.

Når Grundtvig så utrætteligt betonede, at den historisk-poetiske livsoplysning måtte foregå mundtligt – han talte endog om *mundens tronbestigelse* – så hang det sammen med, at en af de mest originale af hans oplysningsideer var ideen om

Vekselvirkningen

»Pennen er ingenlunde Mundens Mester, men dens hjemfødte Træl, en Oplysning, der er det første Skridt til levende Videnskabelighed« skrev Grundtvig i 1839 i artiklen *»Om Nordens Videnskabelige Forening«*.

Det er en af hans allerheldigste formuleringer om forholdet mellem det mundtlige og det skriftlige. Dette forhold er altså stadig ikke et enten-eller, men et både-og, hvor det er altafgørende at huske på, at *ordet kom først*. Skriften og det trykte udsagn kom i anden række. Det er ikke på bogsiden erkendelsen bliver til – bogsiden er en meget svag glans af den *samtale*, hvor lynet slog

ned, og hvor vi blev klogere på det menneskeliv, vi er fælles om. Det er ikke når vi læser, men når vi *hører, lytter*, og kan reagere på det vi hører ved selv at sige noget, kort og godt når vi *sam-taler, taler sammen*, at vi kan komme til øget forståelse for og indsigt i den gåde, vi aldrig kommer til helt at fatte: menneskelivet i al dets skønhed og al dets gru.

Forudsætningen for at samtalen kan føre til dette høje mål, er at den foregår i frihed. Grundtvigs ustandeselige pointeren af frihedens absolutte nødvendighed i åndelige anliggender, kan ikke fastholdes kraftigt nok. Der følger ikke nogen øget indsigt af officerens kommando til den menige soldat. Samtalen i egentlig forstand har ikke store muligheder mellem direktøren og sekretæren. Troen på samtalens mageløse muligheder går tilbage til oplysningstidens smukkeste påstande, som f.eks. den amerikanske uafhængighedserklæring om, at alle mennesker er skabt lige.

Denne tro sammenholdt med dette, at menneskelivet er en gåde ingen af os kan kigge til bunds i, er forudsætningen for, at Grundtvig så kraftigt kan slå på det levende ords mulighed. Vi har at gøre med et forhold, *det fundamentale forhold*, og ingen kender svaret. Ingen professor kan her diktere eleven at sådan og sådan forholder det sig med menneskelivet. *Lærer og elev er fælles om livet og fælles om uvidenheden.* Derfor er det såre naturligt at vekselvirkningen ikke blot er et lærer-elev forhold. F.eks. skriver Grundtvig i *»Lykønskning til Danmark...«* følgende om fordelene ved at eleverne på højskolen kunne komme fra landets forskellige egne:

»Tænker man sig nemlig, som man skal, en *Samling* af Ungersvende fra alle Rigets Egne, opvoxte i meget forskiellige Kredse og igaaede med allehaande Sysler, da kan man være vis paa, der vilde findes saamange i en vis Grad lyse Hoveder og livfulde Naturer, at man blot behøvede at sætte dem i levende *Vexel-Virkning*, baade for selv at lære meget om Fædernelandet, man aldrig før havde vidst, og for at aabne de Videlystne den allerbedste Leilighed til foreløbig at stifte Bekjendskab ikke blot med Udsigterne, men især med *Livet* og *Rørelsen* i hele deres *Danske* Fæderneland«.

Syv år tidligere, nemlig i »*Bøn og Begreb om en dansk Høiskole i Soer*« 1840, skriver Grundtvig om vekselvirkningen i bredere forstand og hvilke konsekvenser den har for arbejdet på højskolen:

»Var det en Efterligning paa Dansk af Universitetet, med Examen for og bag, jeg foreslog, da var det vist nok nemt at opregne hvilke Bøger, foruden Dansk Grammatik, man maatte have lært udenad for at faa Lov til at indgaae i Helligdommen, og i hvilke Fag der skulde holdes Forelæsninger daglig eller ugentlig, hvert Halvaar, og da var det ligesaa let at forudsige Følgen, nemlig at enten slet Ingen frivillig giæstede et saadant Lighuus, eller at dog det Hele snart hensov eller hendøde, uden at have havt meer end Skin af Liv og Aarvaagenhed; men nu er det noget, desværre, blandt os aldeles Nyt, jeg har for Øie, en Oplysnings-Anstalt nemlig, hvorved Folket efterhaanden vaagnede til Selv-Bevidsthed, og hvor Lederne lærde ligesaameget af Ungdommen, som den af dem, en saadan levende Vexel-Virkning og indbyrdes Underviisning, hvorved der lagdes Bro over det svælgende Dyb, Hierarchi, Aristokrati, Latineri og honet Ambition har befæstet mellem hardtad hele Folket paa den ene, og Dets Ledere og Lærere, med en Haandfuld saakaldte Dannede og Oplyste, paa den anden Side, dette svælgende Dyb, hvori ellers snart hele det *Borgerlige Selskab* og al rolig, historisk fremskridende Udvikling maatte gaae til Grunde«.

Den måde hvorpå læreren almindeligvis undgår at komme på lige fod med eleven er gennem eksamensvæsenet. Netop fordi den ene part sidder med nøglen til eksamen og den anden skal krybe gennem nøglehullet, er samtalen ikke fri. Og eleven kommer ikke af lyst, af nysgerrighed, men fordi han skal indlære en hoben kundskaber, som kan skaffe ham et dødt papir: eksamensbeviset. Derfor var det ganske naturligt for Grundtvig, at den tvungne eksamen måtte væk. Det var en forudsætning for at den fri og levende vekselvirkning kunne trives.

Mens højskolen i Danmark aldrig rigtig for alvor har vaklet i spørgsmålet om at holde solid afstand til eksamensvæsenet, så har det måske nok knebet betydeligt mere med at tage Grundtvigs idé om vekselvirkningen helt alvorligt. Om vi havde gjort det, havde da foredraget fået en så fremtrædende plads som det faktisk havde i den gamle højskole?

Man kan sågar hævde, at det først er i dette århundrede vekselvirkningen i sam-talen er blevet sat i højsædet på højskolerne. Krogerup højskoles første forstander, *Hal Koch*, har i sin bog fra 1945, »Hvad er demokrati?«, sagt noget meget præcist om samtalens politiske betydning – og dermed også om vekselvirkningens uundværlighed på højskolen.

Koch behandler problemet om sammenhængen mellem det fri ord og demokratiet, og skriver:

»Vi står her ved noget af det allermest centrale. Derfor kan man som regel også kende alle antidemokrater på deres forhold til »ordet«, til debatten. De kender alle – både fra tiden før krigen og fra de sidste måneder – disse mennesker, som taler foragteligt om alt det parlamentariske kævl, om »slænget i folketinget«, om de endeløse og ufrugtbare partistridigheder, og hvad det nu altsammen hedder. Alle disse udtryk er et ubedrageligt kendetegn på, at man er på vej bort fra demokratiet. Der er én ting, som de stærke folk ikke tør – fra den politiske fører til hustyrannen – det er at forhandle fredeligt om tingene. Og det med god grund. Hvis føreren eller partiet altid har ret – som der stod i de italienske skoler – er der ikke noget at tale om. Så skal man blot lystre. Det autoritære trav kan altid kendes på dette: om man er villig til at tale om tingene eller ej.«

Den rette indbyrdes undervisning

Vi har gennem årene oplevet, at ganske mange skoler rundt i Norden har arbejdet med – som en del af højskolevirksomheden – at præge eleverne i kristen retning, måske endog i bekendende kristen retning.

Lad mig gentage, at efter Grundtvigs mening er troen ikke en skolesag. Den gamle mente, at der kunne holdes god højskole, hvis blot ateisterne, eller naturalisterne, som han kaldte dem, havde sans for ånd. Og i praksis har det været sådan på mange grundtvigske højskoler, at der har været holdt morgensang med

netop derved er med til at hjælpe dem frem mod målet. Denne paradoksale balance i højskolens liv kan man måske også indramme ved at sige skolerne betjener sig af en indirekte metode i undervisningen. Men naturligvis er det kun muligt, såfremt det hersker et klima af åndelig frihed og gensidig tillid. Grundtvig ville ikke gå af vejen for at sige, at højskole er umulig, hvis ikke kærligheden er til stede. I det nedenstående citat siger han det på den måde, at *hvis ikke menneskehjertet er med, så »er menneskelig oplysning aldeles umulig.«*

Citatet er hentet fra et åbent brev Grundtvig skrev i tidsskriftet »Dannebrog« nr. 4-5, 1854. Brevet var et svar på et andet åbent brev i et tidligere nummer, rettet til Grundtvig fra et menneske han havde den største respekt for, lægprædikanten *Peder Larsen Skræppenborg* i Dons på Kolding-egnen. Skræppenborg var blevet betænkelig ved om det nu også var sundt for bønderkarlene at komme på højskole.

Grundtvig gør sig stor umage for i sit svar at skrive klart og direkte, og efter at have fastslået, at de unge karle jo ikke mindst skal lære at bruge den sunde fornuft – forstand og eftertanke – så går han videre:

»– thi hvor man ikke lærer at bruge sin Forstand og Eftertanke, der er jo ikke Tanke om en virkelig Skole, men det giør en mærkelig Forskiel, *hvortil* og *hvordan* man i en Skole bruger sin Forstand og Eftertanke, og desuden er »Forstand og Eftertanke« jo ingenlunde »*hele Mennesket*, og dog er det for det *hele Menneskes* skyld vi trænger til Skolegang saavelsom Kirkegang, saa at, hvad enten jeg betragter Skolesagen fra den saakaldte »reen menneskelige« som i min Stil hedder den »*christelige*« Side, eller fra den *Dansk folkelige* Side, da finder jeg, vi trænger høit til en ny Skole for vore »unge Karle«, som jeg kalder en »*Høiskole*«, vist nok ikke for at smigre enten »*Hovenhed*« eller Selvklogskab, men baade for at betegne, at det skal paa en skikkelig Maade være en *Friskole* for de *Voxne*, og at den skal stræbe baade at vække, nære og klare en *høiere* Betragtning baade af *Menneske-Livet* i Almindelighed og af det *Danske Folks* og *Dannemandens* Menneskeliv i Særdeleshed, end man sædvanlig møder.

De har, min Ven! saaledes vist nok Ret i, at hverken *Gudsfrygt* eller *Fædernelands-Kiærlighed* ere *Skolesager*, da det ikke er noget, man kan lære sig til eller give Folk ind med Skeer, men det er ligefuldt kun en meget daarlig Skole, hvor man enten taber disse *Hjertesager* af Syne eller stiller dem i et skiævt Lys, saa baade maae alle gode Skolemestere selv forstaae, og ved deres hele Fremstilling af Menneske-Livets Vilkaar og rette Brug lade deres Lærlinger mærke, at hvor *Menneske-Hjertet*, som er hele Menneske-Livets Kilde, aldeles fattedes, der var *menneskelig* Oplysning aldeles umuelig.

At vække, nære og oplyse det *Menneske-Liv*, man hos den *Danske* Ungdom tør og maa *forudsætte*, det er den dansk-folkelige Høiskoles eneste *Øiemed*, og forsaavidt som den da brugde Midler, tjenlige til dette Øiemed, vilde den være kiendelig nok fra alle vore andre høie eller lave Skoler, som jo alle har en vis *Bog-Kundskab* til Øiemed, sædvanlig *uden* Spørgsmaal om, hvorvidt denne Bogkundskab er gavnlig eller skadelig for *Menneske-Livet* hos Vedkommende, og allenfalds *uden Hensyn* paa de *særegne* Vilkaar, Dyder og Lyder, Fortrin og Mangler, som Menneske-Livet maa forudsættes at have hos den *Danske* Ungdom, anderledes end hos den *Tyske* eller *Franske* Ungdom, eller hos en Ungdom, der ingensteds findes på Jorden uden som et *Hjernespind* hos Grublerne, hvorefter de kun forgiæves stræber at omskabe Ungdommen eens i alle Lande«.

Folkelighed

Det er en kliché, at Grundtvig ikke kan forstås uden for Danmarks grænser. Eksempelvis har jeg selv erfaret gentagne gange, at det er næsten umuligt at overbevise tyskere om, at der kan arbejdes meget intenst på en skole, hvor der ikke er eksamen som afslutning på forløbet.

Med denne bog prøver vi altså alligevel at oversætte nogle af 200 års jubilarens tanker, vel vidende, at de indgår i »selve støbningen af danskens sjæl« for lidt frit at genbruge Jakob Knudsen citatet fra afsnittet om det historisk-poetiske. Dermed også indrømmet, at der *er* noget udefinerligt i »det grundtviske«. Man

sidder uundgåeligt med en fornemmelse af, at sproget ikke slår til. Og hvordan skulle man da også få gjort papiret levende? Opgaven er umulig, som Grundtvig har belært os om. Men vi prøver alligevel, for dog efter evne at pege i den rigtige retning.
Og retningen går altså mod den *dansk-folkelige højskole*, som han skriver i det ovenfor citerede brev til Peder Larsen Skræppenborg. For en nordmand ville det være den norsk-folkelige, for en svensker det svensk-folkelige. I citatet kan man jo direkte læse, at en dansk-folkelig højskole vil være noget andet end en tysk-folkelig eller en fransk-folkelig.
Men dette særlige *folkelige*? Hvad er det? Hvad betyder begrebet?
For nok engang at gå tilbage til *Jakob Knudsens* essay fra 1904 om folkelig vækkelse og dannelse, så skriver han indledningsvis:

»Ordet folkelig« kan oversættes fra dansk til to fremmede ord: det ene er *populær*, det andet *national*. – Når Grundtvig brugte ordet *folkelig* i forbindelse med højskolen, så mente han dermed altid det sidste; når han som hovedegenskaben ved al højskoleoplysning fremhævede dette: at den skulle være folkelig, da mente han slet ikke dermed, at den skulle være populærvidenskabelig, men ene og alene, at den skulle være *dansk*«.

Derefter følger så den passage, jeg citerede tidligere.
Hvis ikke man tager Jakob Knudsens nærmere forklaring med, så står et citat som det netop bragte som en af mange grunde til, at man ofte har kunnet se højskolens tale om folkelighed forvekslet med nationalisme eller chauvinisme.
Men Grundtvig var ikke chauvinist. Han mente ikke dansk folkelighed var rigtig for andre end danskerne – men han mente så sandelig heller ikke, at tysk folkelighed var rigtig for andre end tyskerne! Han var universalhistoriker, og var overbevist om, at hvert enkelt folk i Guds store skaberplan havde fået en særlig rolle at spille. Og i dette verdenshistoriske drama var der også forskel på danske og norske f.eks., men forskellen kunne og måtte ikke skjule, at der i Norden var en vældig lighed bag forskellighederne, da vi alle var indrammet af den nordiske ånd.
Det er næppe nogen tilfældighed, at Grundvig får disse ideer

samtidigt med de romantiske/folkelige vækkelser går over Europa. Disse vækkelser har mange ligheder med hvad vi ser i den 3. verden i de seneste tiår, og det kan derfor heller ikke undre, at der er grundlag for en umiddelbar forståelse mellem de »nye« lande og den grundtvigske højskole – et forhold som *Erica Simon* har påpeget igen og igen.
Jakob Knudsen siger noget rigtigt om det folkelige, men der står alligevel meget tilbage.
Måske kan vi få arbejdet os nærmere ind, hvis vi vender os til *Jørgen Bukdahl*, som i hovedværket »*Folkelighed og eksistens*« fra 1971 netop placerer *det nationale* »som et nyhistorisk begreb, der stammer ned fra julirevolutionen 1830 og dens eftervirkninger i Europa som folkerejsninger, folkevækkelser på modersmålets og sindelagets grund«.
Men så fortsætter Bukdahl:

»Folkeligheden lader sig ikke således begrebsmæssigt omkredse, den er i virkeligheden kun knyttet til Danmark, og med Grundtvig som kilde og som et bærende grundlag for højskolen; de fleste i Danmark, men ingen udenfor, ved nogenlunde hvad det betyder, men mere i uklare fornemmelser, som en slags klimabestemmelse, som man kan reagere imod eller acceptere, men hvor man står fast når det gælder en klar bestemmelse. Naturligvis har det først og fremmest med folket og det danske at gøre. Jakob Knudsen bestemte kort og knapt det folkelige som det at være dansk. Han havde det med disse korte, knappe stød, der nok ramte i centrum, men ikke fik alle bestemmelser med. For Grundtvig betød det noget mere, også noget socialt,'en ligeværdighed i det menneskelige uanset begavelse eller klasseplacering, »med lige værdighed i borg og hytte«, siger han i sang; »opklaret gang i ædle fædres spor«, siger han som historiker i samme sang. I denne lighed, hvor den menige mand ikke blev nedvurderet ud fra et overklassesynspunkt var han enig med Kierkegaard; de var hver på sin måde oprørere på dette punkt og blev da også isolerede af det såkaldt dannede – især det akademiske – elitesamfund, der også kun har haft et smil tilovers for det folkelige, som Grundtvig og hans højskole drev med. Det natio-

nale, national ligeværdighed netop på grund af det sociale aspekt i folkeligheden, der efter Grundtvigs hu skulle pege frem på en dansk enhedskultur, der kunne rumme alle og virke skeludslettende både åndeligt og socialt. Men endelig rummer folkeligheden også et universelt syn, der for Grundtvig naturligvis var bestemt af kristelig antropologi, men atter her den lighedstanke Paulus udtrykte: »Fra i dag gives der ikke mere Jøde eller Græker, træl eller fri, mand eller kvinde, nu er I alle ét i Jesus Kristus«.

Det nationale, det sociale, det universelle.
Bukdahl har i utallige foredrag og artikler fastholdt, at for os må det nationale nå frem til det universelle gennem det nordiske.
Og dog skriver han her i den bog, som på mange måder er kulminationen på et langt og flittigt liv i det folkelige Danmarks tjeneste, at den kun forstås i Danmark, denne folkelighed. Senere i bogen har han dog et kapitel om »Norden og universaliteten«, hvor han i skitseform gennemgår de øvrige nordiske landes arbejde med de problemer, som han andetsteds i sit forfatterskab har behandlet mere udførligt.
Kan højskolerne i de nordiske lande bruge Grundtvigs tale om det folkelige til noget? Eller er begrebets indhold helt »sort tale«? Vi ved jo, at begrebet f.eks. ikke eksisterer i det finske sprog.
I 1848, de store omvæltningers år, skrev Grundtvig et digt han simpelthen kaldte »*Folkeligheden*«. Det står i den nuværende udgave af den danske højskolesangbog som nr. 156, og de sidste fire vers lyder:

Til et folk de alle høre
som sig regne selv dertil,
har for modersmålet øre,
har for fædrelandet ild;
resten selv som dragedukker
sig fra folket udelukker,
lyse selv sig ud af æt,
nægte selv sig indfødsret.

Rive løs sig rigets stænder
fra den fælles folkeånd,
da går hoved, fødder, hænder
latterlig på egen hånd,
da er riget sønderrevet,
fortidsalderen udlevet,
folket mødigt sover hen,
vågner vanskelig igen.

Får vi ægte danske love,
danske skoler splinterny,
danske tanker, danske plove,
rinder op vort gamle ry:
»Dansken, lykkelig begavet,
bor med fred og fryd på havet«;
da er folkets dåd og digt,
da er alting folkeligt.

Folkeligt er her i vangen
endnu ét af hjertens grund,
folkelig er elskovssangen,
æge dansk i allen stund,
ej på val og ej på tinge
agtes børn og kvinder ringe
hvad der end går op og ned,
dansk er immer kærlighed.

Om indretningen af Sorø Akademi til en folkelig højskole

Nedenstående bringes i sin helhed den redegørelse N. F. S. Grundtvig efter opfordring sendte til Christian VIII den 9. februar 1843. Redegørelsen har utvivlsomt haft betydning for den plan om en nyindretning af Sorø Akademi som kongen offentliggjorde senere. Det videre forløb er beskrevet i starten af foregående kapitel. Redegørelsens opdeling i afsnit med overskrifter står ikke på Grundtvigs, men på redaktørens ansvar.

Sagens nødvendighed

Majestæten har allernaadigst tilladt mig at udvikle mine Tanker om, hvordan *Academiet i Sorø* kunde blive en Anstalt til almindelig, *folkelig* Dannelse og Oplysning, aldeles *skildt* fra *Latin-Skolen* og Kostgængeriet, hvormed det nu er forenet, og skiøndt jeg neppe har Mod til at skrive meer om den Sag, der i de fleste Lærdes Øjne er barbarisk og næsten i Alles Øine fantastisk, saa byder dog min faste og velgrundede Overbevisning om Sagens Vigtighed, ja Nødvendighed, baade for Kongen og Folket, mig med Taknemmelighed at benytte Tilladelsen, om det dog maaske kunde lykkes mig at stille Sagen i sit rette, lige saa klare som uskyldige Lys.

Det fælles bedste

Forudsætte maa jeg imidlertid her, hvad jeg saa tit har stræbt at vise, at hvor Almeen-Oplysning skal være mere end et tomt Ord eller et blot Skin, hvor Regiering og Folk virkelig skal lære at forstaae hinanden, hvor Styrelsen skal blive folkelig og Folke-Stemmen efterrettelig, og Videnskabeligheden frugtbar og paaskiønnet af Folket, der maa findes hvad jeg kalder en »Folkelig Høiskole«, men hvad der omtrent skal være mig lige kiært under alle Navne, naar kun Ungdommen der kan lære kiende og elske sit *Fæderneland* og sit *Modersmaal*, og oplyses om det *Borgerlige Selskab*, de tilhøre, som en herlig Skabning til fælles Bedste, hvori alle Stillinger kan være lige hæderlige og glædelige, naar man kun faar Øie paa deres giensidige Uundværlighed, og lærer af Erfaring, at sand menneskelig Dannelse og aandelig Nydelse lader sig forene med alle Stillinger, og kan fattes i dem alle.

Dette maa jeg forudsætte, ikke fordi jeg tør sige, det er almindelig erkiendt iblandt os, men fordi en gientagende Udvikling heraf kun vilde trætte Majestæten, som heller neppe tvivler om Ønskeligheden af en Anstalt til saa stort og godt et Øiemed, men kun om Udførligheden og Frugterne deraf.

Hvad nu Frugterne angaaer, da giælder det om enhver Indretning som om ethvert Træ, man planter, at *Frugten* deraf kan kun *Tiden* vise, og at Lykke vil der til Alt, som skal lykkes og trives, så *Udførligheden* er det Eneste, man forud nogenlunde kan beregne, og for mine Tanker derom udbeder jeg mig Majestætens allernaadigste Opmærksomhed.

Lysten driver værket

I Alt hvad der skal udrettes ved Mennesker er efter mine Tanker ikke Forskrifterne, men Menneskene selv Hovedsagen, thi hvad de *ikke kan*, det *giør* de *ikke* heller, om de end nok saa stærkt forpligtes dertil og nok saa hellig love det, og hvad de *ikke vil*, det giør de saa *slet*, som de tør, og det bliver i al *aandelig* Virksomhed det sletteste mueligt. Anvendes dette paa Academiet i Sorø, da følger deraf, at om det end befaledes Professorerne der at virke udelukkende for den Danske Ungdoms folkelige Dannelse og Oplysning, saa skedte det dog slet ikke, hvis de ikke kan og kun yderst slet, hvis det ei var med deres gode Villie, og jeg formoder, at netop den Betragtning har indskudt Majestæten Tvivl om Udførligheden.

Det er nemlig klart, at skiøndt man neppe kan nævne noget Kundskabs-Fag, der jo kunde blive meer eller mindre frugtbart til Ungdommens Oplysning og Dannelse, saa maatte dog Alt paa en *folkelig* Høiskole drives *levende* og *folkelig,* medens vore fleste Videnskabsmænd ei kan meddele deres Kundskaber uden i et barbarisk Konstsprog og med et Pedanteri, som om alle Tilhørerne skulde blive ligesaadanne *Professorer* i Faget, som de, og desuden maa ved en folkelig Høiskole *det* altid blive Hovedsagen, som ikke blot kan være nyttigt og lysteligt for enkelte Faa, i en vis Stilling og med særegne Anlæg, men for *Alle.*

Menneskelighed, Fædreland og Modersmål

Hvad vi nu Alle, baade Høie og Lave, Lærde og Læge, kan og skal have tilfælles, er unægtelig kun *Menneskelighed, Fæderneland* og *Modersmaal,* saa derom maa paa den folkelige Høiskole Alting dreje sig, og skal Indretningen lykkes, dreie sig derom med Liv og Lyst, og selv *Menneskeligheden* maa betragtes *folkelig,* da det kun er *enkelte* høitbegavede Sjæle, der virkelig kan fatte og føre et *høiere* Menneske-Liv, end der er det Folk eget, de tilhøre, saa, vil man giøre Menneske i det Hele til mere, giør man dem kun til mindre, ligesom man ved at ville giøre Alle til Videnskabsmænd giør de 99 af 100 til Narre.

De nødvendige lærere

Naar nu *Folkelighed, Fædreneland* og *Modersmaal* skal være den levende Middelpunkt for Dannelsen og Oplysningen, man stræber at opelske og udbrede, da maa der i det mindste være *Een,* som, forholdsviis, er Mester i *Modersmaalet,* ikke blot som det findes i *Bøgerne,* men fremfor Alt, som det lever i Folkemunden, med hele sin Rigdom af fyndige Ordsprog og mærkelige Egenheder, og dette sit fortrolige Bekiendskab med det fælles Modersmaal maa han stræbe levende at meddele Ungdommen til dens Gavn og Glæde, vel vidende, at En eller Ingen af disse skal være Professor eller Skribent, men de skulle alle, om mueligt, forstaae hvad de høre, tænke ordenlig og kunne tale tydelig og flydende om, hvad de tænker og hvad de veed.

Een i det Mindste maatte der ogsaa være, som baade kiendte og elskede *Fædernelandets Historie,* og kunde fortælle den livlig, thi Ungdommen skal jo ikke plages med Navne, Aarstal og allehaande Smaating, der i det Høiste har Værd for en enkeltt *Professor,* men skal blive opmærksom paa, hvad Stort og Godt der er skedt i dens eget Land, hvilke Farer det har giennemgaaet og hvad Ære, det har vundet, saa det kan føles, hvad Krav det har paa os Alle, og hvad Haab vi tør nære om dets Fremtid.

Een i det mindste maatte der også være, som kiendte og elskede *Folkesangen* baade i sin ældre og nyere Skikkelse, og som enten selv kunde være *Forsanger,* eller havde dog en fast Medhjelper, som kunde være det, thi skiøndt man ligesaalidt maa lægge an paa at danne hele Ungdommen til Konst-Sangere, som til Lærde, saa er dog Folkesangen, naturlig benyttet, fra Arildstid det frugtbareste Dannelses-Middel, og maa spille en Hovedrolle hvor Ungdommen skal være og lære med *Lyst,* og er især hos os baade saa rig og almindelig afholdt, at den, fremmet med Liv, vilde, som i Grækenland, bringe Stenene til at dandse i Takt.

Een i mindste maatte der ogsaa være, som havde seet sig godt om i *Fædernelandet* og kiendte ikke blot Stædernes Beliggenhed og Egnenes smukke Udsigter, men ogsaa Folkene, deres Sysler, Næringsveie og herskende Tankegang, thi saa kiedsommelige som en geographisk Beenrad og statistiske Tabeller er for Ungdommen, saa morsom og lærerig er derimod en levende Forestilling om Fædernelandets og Folkets hele Beskaffenhed, deres Næringsveie og Hjelpekilder.

Endelig maatte der vel saare ønskes en *Lovkyndig,* der, uden at bryde sig om Romer-Retten, kunde og vilde give Ungdommen en sand og levende Forestilling om *Fædernelandets Statsforfatning og Lovgivning,* fordum og nu, men da en saadan »Dansk« Jurist nu neppe er at finde, maatte den, der fortalde Ungdommen Fædernelandets Historie i det Hele, see til at giøre Afsavnet saa taaleligt som mueligt.

Hermed er slet *intet udelukt* af den folkelige Kundskabs-Kreds, men kun ligesom indstreget hvad der *maatte* findes for at giøre den tilsigtede Nytte og give Anstalten sit eiendommelige Præg,

som den ikke faaer ved hvad den har tilfælles med Universitetet, men ved hvad den har for sig selv.

Ingemanns betydning

At saaledes en *levende* Meddelelse af mangehaande Kundskaber, lingvistiske og mathematiske, natur- og verdenshistoriske, ogsaa paa den folkelige Høiskole kunde nytte og fornøie Endeel, og at fremfor Alt Bekiendskabet med den folkelige, især poetiske og historiske Del af *Fædernelandets Literatur* maatte og vilde mægtig udbrede sig og skabe os en splinterny *Læseverden*, følger af sig selv, men det maa dog huskes, at *Alt* er *ei* for*Alle*, og at *Boglæsning* ei engang for Embedsmændene, endsige da for *hele Folket* kan eller maa være en *Hovedsag*, naar Enhver skal være dygtig i sit og passe paa sin Hylde, eller naar *Livets* mangehaande daglige *Sysler* skal drives med *Lyst* og *Flid*, saa det er en sand borgerlig Ulykke, naar man tænker, Folk bliver dygtigere til *Alting*, jo mere de læse, skrive eller regne, da de meget mere derved snart kan blive udygtige til alt *andet*, selv til at tænke og tale.

Om nu *Sorø*, som saa rigelig har de *udvortes* Midler til Indretningen af en folkelig Høiskole, ogsaa har de *Indvortes*, kan vel ei siges for vist, før Prøven viser det, men da kun en *Enestes*, nemlig *Ingemanns* Virksomhed der har været beregnet paa *Fæderneland* og *Modersmaal*, og da heller Ingen af de Andre, saa vidt jeg veed, har viist nogen Varme for den folkelige Sag, saa er det ikke at formode, Indretningen vilde lykkes, med mindre *Ingemann* fik i det Mindste tre, fire dygtige Medhjelpere, men dermed kunde man ogsaa godt begynde, og lade Tiden vise, hvilke folkelige Kræfter Academiet desuden muelig giemmer i sit Skiød, og hvor stor Søgningen vilde blive.

En ny form for undervisning

Hvorledes nu Ungdommens Ledere bedst skulde bære sig ad med at opelske og udbrede folkelig Dannelse og Oplysning, er vist nok et meget vigtigt Spørgsmaal, men som først Erfaringen kan lære, thi hvor det gielder om at lære endel Bøger udenad for saa at overhøres i dem og faae »godt eller slet« skrevet paa sit

Skudsmaal, der kan man sagtens forud bestemme, i hvad Orden og under hvilke Former dertil skal arbeides, men hvor Opgaven er at vække og nære Ungdommens *Fædernelands-Kiærlighed* og *Opmærksomhed* paa *Livet*, og at veilede dem til en Dannelse og Oplysning, der skal være sin *egen Løn*, fører *ikke* til noget »Levebrød«, men maa selv forrente sig i *Livet*, der er det Tingen at finde dygtige, livfulde, *paalidelige* Redskaber og give dem al muelig Frihed til at prøve deres Kræfter og giøre deres Bedste. Især i *Førstningen* er dette aldeles nødvendigt, da selv de af os, der er klogest paa Livet og Lovene for dets Udvikling, maa bekiende vor Uvidenhed eller Uvished i mange Henseender, ja, kan tit vide, hvad der var det bedste, men fattes Evne til at udføre det.

Frivillighed - Bort med eksamen

I vort Land kan man nu vel ei godt tænke sig en Oplysnings-Anstalt, hvor der ikke skulde være *befalede* Prøver (Examiner) baade ved *Indgangen* og *Udgangen;* men at man ved den folkelige Høiskole enten maa opgive *dem* eller opgive *den*, er dog soleklart, thi tænke vi os Udsigten til »*Levebrød*« eller *Eneretten* til at drive en vis Konst og Næringsvei borte fra Examinerne ved Universitetet, da er vi visse paa, Faa eller Ingen vilde underkaste sig dem, og vil man altsaa have den folkelige Høiskole besøgt og benyttet, uagtet der *hverken* er Levebrød eller Enerettigheder at lokke med, da maa Besøget være aldeles frit for alle dem, der vil føre sig skikkelig op. Det er altsaa en *Nødvendighed* at holde alle *befalede* Prøver borte fra den folkelige Høiskole, men det er *ingen sørgelig* Nødvendighed, thi dels beviser *Tydsklands, Frankerigs* og *Engelands* Exempel, at vor Examens-Tro er en ugrundet Overtro, og dels kan man paa den folkelige Høiskole ved at indføre *frie* Prøver høste al den Nytte af Examiner, de muelig kan yde uden at lide den Skade, de hidtil har stiftet. Den eneste Nytte, *saadanne* Examiner muelig kan stifte, er nemlig at vække Kappelyst, og den vækkes allerbedst, naar Væddeløbet, som ved de Olympiske Lege er en fri Sag og Dygtighedens Løn kun er en Oliekvist.

Skolens ledelse

Hvad nu endelig *Bestyrelsen* angaaer, da maatte den, *under* Maje-

stæten, saavidt mueligt, findes på *Stedet,* og fremfor alt *ikke* i Directionen for Universitetet og de lærde Skoler, som, selv med den bedste Villie, umuelig ved Siden kunde bestyre en Anstalt til *folkelig* Oplysning og Dannelse, uden enten at kvæle den i Fødselen, eller dog aldeles forknytte den i Vexten. Ligesom det *Ridderlige Academi* havde sin *Hovmester,* saaledes maatte det *Folkelige* ogsaa have sin nærværende, og naar det blev en ædel og nogenlunde folkelig Mand, da, ja høiere paa Straa, des bedre, thi hele Folkets Ungdom trænger til at have Adel og Ridderlighed for Øie, og den Deel af Ungdommen mest, som staaer mest Fare for at blive pøbelagtig.

Bøn til kongen

Dog, dette vil vist være nok til at vise Majestæten, hvordan *jeg tænker* mig den virkelige Udførelse, og kun dertil var disse Linier bestemte, thi naar *Majestæten* allernaadigst havde besluttet, at Academiet i Sorø skulde indrettes til en Anstalt for Ungdommens folkelige Dannelse og Oplysning paa Modersmaalet, og da vilde nedsætte en Commission af Mænd, der blot ikke (som saa mange af vore Lærde) var Fiender af Ideen, og der undtes mig en Stemme deri, da vilde Maaden, hvorpaa det hele i det mindste *foreløbig* bedst lod sig ordne og indrette, sikkert kunne træde langt klarere frem for *Majestæten* end blot i min Fremstilling; thi, blandt andet, er det høist rimeligt, at jeg, ved i mange Aar at være næsten ene om Ideen, ogsaa betragter den noget eensidig og overseer Adskilligt, der baade kunde klare Forestillingen og maatte ved Udførelsen tages i Betragtning.

Kun tillade *Majestæten,* som allernaadigst har skænket Sagen Opmærksomhed før nogen Anden, lige siden jeg første Gang havde den Lykke at nævne den for *Prindsen,* at jeg paa det inderligste gientager min Bøn om, at *Sagen* maatte vinde *Majestætens* allernaadigste Bifald, saa *Konge-Ordet* kalder en Indretning tillive, der sikkert vil have det Kaar, »at den aldrig skal døe», hvormange Klædninger den end maa opslide, og vel heller aldrig taale, at den *Kongelige Stifters* Navn taber Glandsen, det levende deler med alle Folke-Heltenes fra Arildstid!

Hvorfor min Bøn nu er mere paatrængende end nogensinde før, vil *Majestæten* ogsaa her allernaadigst tillade mig at nævne.

Folkene vågner

Som Historiker har jeg længe seet, hvad nu er soleklart, at *Nationaliteterne* i dette Aarhundrede daglig mere vaagne overalt baade med deres Dyder og Lyder, og at derfor en Anstalt til folkelig Oplysning og Dannelse er nødvendig allevegne, naar ikke det *Parti,* der giver sig selv Bestalling paa at være *folkeligt,* men er dog intet mindre, skal komme til at giælde derfor og undergrave det Borgerlige Selskab. Hvor nu Regieringen ikke, besjælet af Folkets virkelig Aand, tager Sagen i sin Haand, der bliver enten Folkemængden liggende i sin grove Vankundighed, til et Rov for Dagbladene og egennyttige, herskesyge eller dog vildfarende Ledere, eller om der end reiser sig en folkelig Oplysnings-Anstalt, bliver den en *Partisag* med skæv Retning. Det Sidste vilde sikkert blive Tilfældet her, hvor Ideen er oprundet og maa tiltale Folkets historiske Natur, saa, hvis mit store Haab om den *Kongelige* Danske Høiskole glippede, vilde jeg have det store Uheld at have medvirket og maatte fremdeles medvirke til Noget, der sagtens kun blev lidt af hvad jeg ønskede, men meget af hvad jeg har bedt Gud bevare Danmark fra! Saaledes seer jeg Sagen indvikle sig og skiønner ikke rettere, end at det nu er den yderste Time for en *Kongelig* Dansk Høiskole at lykkes i, men ogsaa det *allergunstigste* Øieblik, da Folket begynder at føle et Savn, da Partiet selv maa indrømme det, og er dog endnu baade indvortes og udvortes for smaaligt til enten at fatte eller udføre en *stor* Idee.

Derfor beder jeg nu ret inderlig *Majestæten* skænke Danskheden, den fra Vuggen, ja, af Modersliv mageløse kongelige og kongetro Danskheden *Sorø Academi,* saa den ikke skal oversvømmes af Pøbelagtigheden, fuul under alle Navne og Skikkelser, men oplives og klares til Ære, Gavn og Glæde baade for Kongen og Folket! Ja, det give Gud!

allerunderdanigst
N. F. S. Grundtvig.

Olav Akerlie

Grundtvig i Noreg

Er Grundtvigs idéar om folkehøgskolen framleis aktuelle?
Det kan synast merkeleg å reise eit slikt spørsmål når vi i Noreg har 88 folkehøgskolar som alle meir eller mindre seier seg å byggje på Grundtvig. Grunngjevinga for spørsmålet er at Grundtvig ikkje er den einaste som har tenkt folkehøgskoletankar. Ofte blir Christen Kold nemnt ved sida av Grundtvig som grunnleggjar av folkehøgskolen. Og i ein norsk samanheng er det naturleg å peike på Christopher Bruun og den avgjerande innverknad han fekk på norsk folkehøgskole, ikkje minst gjennom boka »Folkelige Grundtanker«. Både Kold og Bruun står i eit disippel-tilhøve til Grundtvig. Men nærare ettersyn vil samstundes vise at dei kvar for seg er originale tenkjarar og sterke personlegdomar. Dei har sett djupe spor etter seg – og mange har i ettertida gått i deira fotefar i den tru at det var Grundtvigs.
I folkehøgskolekrinsar er det nemleg vanleg tankegang at desse tre grunnleggjarane på ein måte har supplert kvarandre, og at det er ein innbyrdes samklang mellom dei. Men er det slik? Eg skal ikkje ta opp dette spørsmålet i si fulle breidde. Men eg trur det kan vere klårgjerande for norsk folkehøgskoledebatt at ein held seg for augo at både Kold og Bruun på vesentlege punkt ikkje var på linje med Grundtvig. Bruuns idealistiske legning og sterke etiske tøying mot høge ideal var i sitt vesen u-grundtvigsk. Bruun formulerte folkehøgskolens oppgåve slik: »begeistre og å meddele en ideal livsanskuelse ved å møte den norrøne mytologi og kristendommen«. Skildnaden til Grundtvig er tydeleg: –

– – »tage livet,som det virkelig er, og kun stræbe at oplyse og fremme dets Brugbarhed«.
Bruun legg hovudvekta på det ein kunne kalla oppseding, medan »folkelig dannelse og oplysning« er hovudsaka for Grundtvig. Bruun hadde »hin enkelte« for auga, medan Grundtvig var oppteken av fellesskapet.
No skal ein ikkje overvurdere skildnaden mellom oppseding og opplysning i denne samanhengen. Og så lenge Chr. Bruuns høge idéhimmel kvelvde seg over norsk folkehøgskole, var folkehøgskolen inne under eit overlys som sjølvsagt med rette blir kalla opplysning.
Men i dag eksisterer ikkje denne idehimmelen lenger over norsk folkehøgskole – med den same løftande kraft som i Bruuns dagar. Av den grunn står omgrepet oppseding i fare for å bli forflata, til å bli eit spørsmål om å lære elevane »god folkeskikk, gode bordskikkar med hugnadleg konversasjon ved bordet, omsynsfull og fin framferd osb«. (Jfr. departementalt rundskriv frå 1964 om sosialpedagogiske oppgåver). Kort sagt: Oppseding utan ånd blir i beste fall dårleg terapi. Og i ein slik posisjon er ikkje mennesket lenger »en mageløs, underfuld skabning – –« (Grundtvig) – men noko det skal gjerast noko med, enten det no skal vere ved hjelp av kristendomen eller føreskrifter frå Helsedirektoratet eller med standardverket »Skikk og bruk« for handa.
For å få perspektiv på norsk folkehøgskole i 1980-åra vil det etter mi vurdering vere nyttig å fjerne seg noko frå den bruunske tradisjonen og i staden ta utgangspunkt i Grundtvigs syn på folkeleg opplysning.

Folkeleg opplysning

Som kjent er det ikkje hjå Grundtvig tale om å opplyse eit uvitande folk om alskens gagnlege ting – eller å sivilisere det.
Folkeleg opplysning vil først og fremst seie å kaste lys over noko som alt er der som røyndom, nemleg folket sjølv, slik det gir seg til kjenne gjennom historia, språket, mytene og diktinga. Ei slik opplysning skal altså få fram i dagen den sum av livsrøynsle som

folket gøymer (historia) og det som særmerkjer folket (folkeånd).
Folkeleg opplysning er altså positiv i den tyding at den kastar lys over det som finst – og ikkje over det som vantar. Å kome inn under dette lyset er å bli konfrontert med det røynlege – ikkje med himmelblå utopiar, tome planar og teoriar eller tomt prat.
Gjennom folkeleg opplysning kan »Enkelt-Manden« bli dregen inn i eit forpliktande fellesskap, sjølv bli deltakar i striden mellom »mørkemaktene og lysmaktene« – og vakne! Dette er opplysning om livet og til gagn for livet. Livet først – deretter forståinga. Hjarta først – kunne ein kanskje seie – deretter hjernen. At hjarta er ein betre fordelingssentral enn hjernen når det gjeld å skilje mellom det gode og det vonde, burde etter kvart demre for vår generasjon.
Folkeleg opplysning er på mange måtar å samanlikne med ein prosess, der mennesket som deltakar når fram til eit meir avklara syn på seg sjølv og sitt ærend i denne verda og dermed styrkt evne til samarbeid og solidaritet.
Folkeleg opplysning tek sitt utgangspunkt i det heimlege, nære og konkrete – og forlet aldri dette punktet, men vidar seg ut i alt større, konsentriske sirklar og får eit globalt perspektiv både på det heimlege og det universelle.
Men det er eit poeng at folkeleg opplysning ikkje kan myntast ut i moralske appellar, oppskrifter på sunt levesett eller støypast om til pansra ideologiar og politiske doktrinar.
Folkeleg danning og opplysning kan berre realiserast i »levende vexelvirkning«. Etter dette må det vere klart at den grundtvigske folkehøgskolen ikkje er staden for forkynnarar av kva observans dei enn måtte vere. Folkehøgskolen er ingen frelsesinstans. Dette er på den andre sida ikkje til hinder for at både bibelord og bøn kan lyde på ein grundtvigsk folkehøgskole – som subjektivt uttrykk for ein persons overtyding og standpunkt og sett inn i ein »levende vexelvirkning«.
I norsk samanheng er ein oppteken av skiljet mellom kristelege folkehøgskolar og dei såkalla frilynte eller tradisjonelle, som dei også blir kalla. Og det er opp gjennom åra blitt brukt mange ord

på å syne at Chr. Kolds folkehøgskole var ein kristeleg folkehøgskole og at Grundtvig til sist så og seie godtok Kolds kristelege folkehøgskole – og at Chr. Bruun i vårt land mykje godt stemna fram i same lei – medan t.d. Viggo Ullmanns folkehøgskole i Seljord var av eit anna slag – radikal og ukristeleg. Ein kan tvile på nytten av å føre denne diskusjonen vidare no. Men i alle høve må ein ha klart for seg at det med kristendom i denne samanhengen som oftast meinest ortodoks og pietistisk kristendom. Likeeins at det med moralske verdiar ofte er meint konservative verdiar. Endeleg må det kunne seiast at Grundtvig ikkje sette noko skilje mellom kristne og ikkje-kristne lærarar. Han kunne samarbeide også med »naturalister med ånd«. Fundamentet for samarbeidet var såleis ikkje kristendomen eller kristen tru, men menneskesynet. Og skal ein stutt seie kva dette synet går ut på, kan det kanskje uttrykkast slik: mennesket er einestående og skapt (av Gud) til fellesskap og at det levande ordet konstituerer dette fellesskapet. Og det som fremjar dette fellesskapet, gir lys og varme, opning og utfalding, kontakt og tryggleik, er »livskreftene«, medan det som stengjer for fellesskapet, bryt det ned, skaper mørker, ufridom og undertrykking, er »dødskreftene«. Det er inn i dette kampfeltet folkehøgskolen skal plasserast som ein »skole for livet«.
På denne bakgrunnen kan det seiast at det grundtvigske synet er eit oppgjer både med pietismen og den flate og konturlause framstegstrua – som ikkje minst i vår tid har segla fram med »utvikling« som losmerke.
I dag vil det derfor vere aktuell grundtvigsk tale å hevde at det spørsmålet gjeld, ikkje er »u-utvikla – utvikla«, men »liv – død«. Og i tråd med dette vil det å fremje »utvikling« ikkje utan vidare vere ei oppgåve for ein grundtvigsk folkehøgskole. Konklusjonen må då bli: Å kalle seg frilynt eller kristeleg folkehøgskole er i seg sjølv ikkje nokon garanti for at ein er folkehøgskole i grundtvigsk tyding. Det avgjerande er om ein plasserer seg på ei »utviklingslinje« i harmonisk samklang med alle »byggjande samfunnskrefter« eller i eit »kampfelt« der det gjeld spørsmålet om »liv – død«.

Det har i norsk folkehøgskole vore vanskeleg å få til ein konstruktiv debatt omkring desse spørsmåla. Den som har våga å setje »utvikling« og »byggjande samfunnskrefter« i hermeteikn eller har sett spørsmålsteikn ved konvensjonelle moralske sanningar, har gjerne fått ord på seg for å vere »nihilist«. Og dermed er debatten blitt avspora. Resultatet av dette ser vi no: eit skoleslag som er ved å bli totalt isolert i det norske samfunnet fordi det lite maktar å plassere seg i »kampfeltet« der det gjeld »liv – død«. På dette punktet er Grundtvig ei verkeleg utfordring til norsk folkehøgskole i dag. Kva lei vil folkehøgskolen gå? Etter mitt syn ligg ikkje fornyinga i norsk folkehøgskole i auka sosialpedagogisk innsats av det tradisjonelle, rutinepega slaget, men i ein fornya refleksjon over sjølve idégrunnlaget. Refleksjon – ikkje repetisjon! Sett i grundtvigsk perspektiv er det ikkje bruk for målsetjingsdebattar i tillegg til sjølve refleksjonen over kva ein folkehøgskole *er* og *skal*.

Ein grundtvigsk folkehøgskole er autotelisk, dvs. har »målet i seg sjølv«. I same monn folkehøgskolen realiserer seg sjølv som folkehøgskole når han også målet sitt – og berre då!

Derfor er det noko urovekkande når det i framlegget til ny lov om folkehøgskolen heiter at skoleeigaren skal fastsetje det verdigrunnlaget ein folkehøgskole skal byggje på og forme ut skolen si målsetjing. Når ein tenkjer på at både ein kommune, eit fylke og landsomfattande organisasjonar er skoleeigarar, skal det ikkje mykje fantasi til for å kunne forstå at folkehøgskolen i slike samanhengar blir sett på som eit middel som skal tene definerte føremål. Den noko ampre debatten for eit par år sidan om styreskipnaden i norsk folkehøgskole synte kor gjengs denne tankegangen er.

Og det finst andre eksempel. For ei tid sidan kunne ein i avisene lese om ein folkehøgskole som skulle gjerast om til vidaregåande skole. Og i eigaren si grunngjeving for denne avgjerda heiter det: »Vår beslutning bygger på en gjennomtenkning av hvorledes en i framtiden best kan fremme skolens målsetting i dagens samfunn«. I dette tilfelle kunne altså folkehøgskolen som middel bytast ut med eit anna middel som i ein gitt situasjon syntest meir

tenleg. Personleg vil eg derfor dra den konklusjonen av det grundtvigske folkehøgskolesynet at folkehøgskolane burde vere sjølveigande institusjonar. Berre det kan vere ei trygd for at folkehøgskolen kan plassere seg i »kampfeltet« – og ikkje »tvinga« til å tene andre og utanforliggjande føremål. Både tyngdepunktet og utgangspunktet for verksemda til ein folkehøgskole må liggje i institusjonen sjølv. Fridom til å utføre det andre definerer som målet – er igen reell fridom, og vil uvilkårleg dra folkehøgskolen ut frå »kampfeltet« og plassere han i ein eller anna etablert struktur som skal tene »utviklinga«.

Folkehøgskolen i eit »kampfelt«

Det er mi overtyding at Grundtvigs tankar om folkeleg danning og opplysning vil kunne verke stimulerande på den pedagogiske debatten i vårt land.

I neste omgang vil ein slik debatt kunne omsetjast til nye pedagogiske tiltak, først og fremst i folkehøgskolen. Og begge delar er det bruk for.

Vi skal i det følgjande komme noko inn på kva det vil seie å plassere folkehøgskolen i »kampfeltet mellom liv og død«. Dette biletet har eg brukt for å få tydlegare fram at folkehøgskolen etter sin ide skal vere dynamisk og levande, ha god kontakt med det nære og konkrete, arbeide med slikt som kan gi menneska sjølvtillit og mot på livet – ja, sjølv vere eit stykke liv, og såleis også kunne stri mot alt det som bryt ned fellesskapet mellom menneska. Grundtvig meinte som kjent at »Folkelighed, Fæderneland og Modersmaal« skulle vere hovedemne på ein slik folkeleg høgskole. Er dette stadig aktuelt?

Verdsbiletet har då endra seg totalt sidan Grundtvigs dagar. Han kjende ikkje til atombomba, fjernsynet, u-landsproblema og alt det andre som er »vår tid«. Ja, toler dei grundtvigske ideane eit møte med vår barske røyndom? Det er for lettvint å svare eit enkelt ja på dette spørsmålet, og det vil føre for langt å ta det opp i si fulle breidde. Derfor skal eg avgrense spørsmålet til å gjelde eit enkelt punkt: det fleirsidige fenomenet framandgjering.

Problemet har si rot i det moderne produksjonslivet, der indivi-

det ikkje lenger står i ein samanheng som gir ei trygg kjensle av å høyre til, vere på sin rette plass, vere skapande og levande person mellom elles døde ting.
Ein spør: er ein sjølv blitt ein død ting? Men til slutt spør ein ikkje heller. Apatien og fatalismen er blitt ein realitet – om ikkje det heile endar i desperasjon.
Også folkehøgskolen har visseleg prøvd å gjere noko med dette. Det er grunnen til at samtidsorientering i ulike former har fått eit heller stort rom på timeplanen – ei utvikling som ein også ser i andre skoleslag. Tanken er sjølvsagt god og kan synast rimeleg. Ein ønskjer å presentere noko aktuelt som ungdommen kan kjennast ved og kjenne seg heime i.

»Mediaskapt røyndom«

Det biletet av »Fædernelandet« som blir formidla til oss frå dag til dag gjennom aviser, radio og fjernsyn er uttrykk for det ein kunne kalle ein »mediaskapt røyndom«.
Opplysning om denne »røyndomen« kan gi elevane fleire faktiske opplysningar, men det er ofte tale om tilfellelege kunnskapsbrokker, som samla let etter seg eit kaotisk, flimrande bilete. Spørsmålet er då om ikkje dette biletet berre er med til å auke framandgjeringa. Det er vanskeleg å slå rot i eit mediaskapt »Fædernelandet« – ja, kanskje uråd. Men finst det noko alternativ?
Det er her eg meiner det er aktuelt å dra inn omgrepet »historisk-poetisk« i drøftinga. Det vil innebere at folkehøgskolen i sitt opplysningsarbeid ikkje så mykje rører seg på det mediaskapte horisontalplanet, men på det vertikale planet, der historia er sjølve perspektivet. Eller rettare: folkehøgskolens plass er i skjæringspunktet mellom desse to plana. Der ein stad ligg »kampfeltet«.
Vi treng m.a.o. hjelp til å gjere noko med den »mediaskapte røyndomen«, som trugar med å umyndiggjere og passifisere mennesket og gjere det til ting ved sida av andre ting i ei verd som kan ordnast etter rasjonelle metodar.
Det er i dette spelet mennesket blir ei brikke.
Grundtvig såg sjølv faren i at »maskineriet« skulle gjere mennesket sjølv til ein maskin, til slave av stål, kol – og pengar. Men det Grundtvig berre såg konturane av, opplever vi som brutal realitet. Alle dei krefter i »maskineriet«, som isolerer mennesket, gjer det veikt og usikkert – eller sjukleg sjølvopptatt, enten det er i arbeidslivet, utdanningssamfunnet eller etter kvart også i heimelivet, er netopp det Grundtvig forsto med »døden«.
Noreg står no ved inngangen til oljealderen.
Landet vil etter kvart få ein meteriell levestandard som saknar sitt sidestykke i historia, også i global samanheng. Men samstundes tykkjest presset frå »maskineriet« å auka minst like mykje og vil forplante seg til alle sektorar i samfunnslivet, også til skolen.
Alt no vil mange unge merke eit kaldare drag både i ungdomsskolen og i den vidaregåande skolen.
Pensum- og eksamenspresset aukar på, konkurransen hardnar til.
Styresmaktene taler no om dagen om å gjenreise kunnskapsskolen. Vi veit at dette vil tyde meir lekseterping, meir kontroll og overvaking, mindre tid til samtale og drøfting, meir vekt på teoretiske kunnskapar, mindre vekt på erfaring og oppleving. Grunngjevinga er at vi må halde oppe »eit forsvarleg fagleg nivå« og »vår konkurranseevne«. Resultatet av dette blir at trøyttleiken og likesæla spreier seg mellom elevane.
Det er eit faktum at det er eit fåtal av elevane som har suksess i skolen. Det store fleirtall slit seg gjennom utan større glede.
Eit mindretal revolterer i blinde mot systemet og skapar »problem«. Og dette trass i sosialpedagogiske tiltak av ymse slag og energisk innsats av dugande lærarar. Men den beinharde konkurransen og kampen om poeng slår om koll mangt eit velmeint tiltak.

Å lære for »livet« eller for eksamen?

Det er sjølvsagt heilt urimeleg å samanlikne den vidaregåande skolen med »den sorte skole« på Grundtvigs tid. Men dei har likevel det til felles at elevane ikkje lærer for »livet«, men i høg grad for eksamen – for karrieren si skuld. Vilkåra for personleg utvikling er ikkje dei beste under slike tilhøve. Tanken på den

gode karakteren, får mang ein elev til å gi uttrykk for meiningar som han trur læraren vil tykkje om – i staden for sine eigne meiningar. Viktig blir det som tener ein på eksamensdagen.
I FN-året for Menneskerettane spurde eg ei jente som var ferdig med gymnaset det året: »De arbeidde vel mykje med Menneskerettane i fjor, skreiv stilar og slikt – – –?«. »Nei-i-« sa ho og såg spørjande på meg: »fekk dei ikkje eksamensoppgåve i det emnet året før?«.
Sjansane for å få ei eksamensoppgåve i dette emnet var såleis ikkje særleg store. Derfor var det heller ikkje nokon grunn til å arbeide med det. Meir enn evna til sjølvstendig tenking og tillit til eigne ressursar er det sansen for det lønsame som blir utvikla under slike tilhøve.
Det same kan seiast om den praksis som har utvikla seg mange stader at foreldre betaler fleire hundre kroner for kvar god karakter.
Også på andre område tykkjest vi å gå mot eit samfunn som prioriterer formell utdanning og boklege kunnskapar, med ei tilsvarande nedvurdering av læring gjennom praktisk arbeid og erfaring. No heiter det at vekta må leggast på kompetansegivande undervisning i vaksenopplæringa.
Dei vaksne og eldre skal få høve til å »kvalifisere« seg. Få ta eksamen. Dette kan vere greitt nok for dei som kan og vil. Men samstundes får ein indirekte sagt noko om at lærdomen frå »livets skole« er lite verd.
Det seier seg sjølv at denne typen allmenndannig ikkje stimulerer sjølvkjensla og livsmotet hjå dei dette gjeld, først og fremst den eldre generasjonen, men og taparane i skolen om arbeidsplassane. Og vegen frå å vere »ukvalifisert arbeidskraft« til å vere »ukvalifisert menneske« er heller kort.
Eit slikt samfunn krenkjer menneskeverdet – om ikkje i ord, så i handling. Det norske samfunn er ikkje eit slikt samfunn, men vi skal vere merksame på tendensane. Og demokratiet kan vanskeleg fungere med mange framandgjorde menneske.
Det er på denne bakgrunnen at folkehøgskolen no må vurdere kva det vil seie å vere ein »historisk-poetisk« skole.

Historia som poetisk og politisk sprengkraft

Det er berre historia som kan »avklare« det kaotiske, medieskapte samfunnsbiletet, syne bakgrunn og samanheng og kaste lys over »kampfeltet«, d.v.s. få fram i dagen dei allmenne vilkår for menneskeleg fellesskap, fridom og sjølvstende, opne augo for vegen til fellesskap og det som stimulerer og gagnar menneskelivet på alle omkverve.
Det er denne danningsimpulsen som kan få »enkeltmanden« til å gi opp sitt individualistiske levesett og i staden gå inn i »kampfeltet«, late seg engasjere som »deltakar« i striden på livet si side, saman med andre. Ved eit anna høve har eg uttrykt dette slik: »Målet er at eleven skal få eit klarare syn for dei historiske kreftene som formar ut samtid og samfunn – og han sjølv med.
Og »ser« han først desse kreftene, har han samtidig gjort seg til herre over dei - - - -.
I eit samfunn der poengjaget og konkurransementaliteten stundom går på livet laus, og har gjort mange unge menneske til taparar i livet – før livet rett har byrja – er det folkehøgskolen si oppgåve å hjelpe flest mogeleg fram til positive opplevingar. - - I dette er folkehøgskolen knytt til eit oppsedingsideal som vår tid treng, nemleg at det gjeld å gje utviklingsvilkår for alle positive menneskelege evner og krefter – ikkje berre i teoretisk lei – og hevde eit kulturomgrep som omfattar all pesonleg og ekte skaping av ånd og hand.
Det er i opplevinga av alle sider ved folkehøgskolen at eleven etter kvart tek til å skimte omrisset av ei livsform. Og i denne opplevinga er det han kan finne inspirasjon og vyrke til sitt eige samfunnssyn og livssyn. Men byggmeistar må han sjølv vere«.
Det er noko i denne karakteristikken av folkehøgskolen som kan leie tanken mot ein omframt mjuk skole, positiv på alle vis, utan konfliktar eller brytingar av noko slag. På same måten har det i norsk folkehøgskole vore ein tendens til å tolke det »historisk-poetiske« i romantisk lei, til noko i slekt med den nostalgiske rørsla som i seinare tid har fått så mange til å leite etter sine røter.
Men i den situasjon som vi står i no, er det viktig at den politiske

dimensjonen i omgrepet »det historisk-poetiske« ikkje fell ut. Ein grundtvigsk folkehøgskole får ikkje gløyme at han står i eit »kampfelt«. Historie- og samfunnsundervisning som verkar slik at elevane blir »gode samfunnsborgarar« i tydinga ureflektert lojale, veltilpassa og konforme, høyrer derfor meir heime i den »sorte skole« enn på ein folkehøgskole. Likevel ser ein ofte norske folkehøgskolar bruke nemninga »gode samfunnsborgarar« som uttrykk for det mål skolen skal ha for auga. Dette kan sjølvsagt vere ein heller tom frase. Men det er dessverre også mykje som tyder på at ein just meiner ein positiv og lydig samfunnsborgar som utan større atterhald bøyer seg for det autoritetane set opp. Uttaler som jamleg kjem ein for øyra, peikar også i den lei. »Det viktigaste vi skal lære elevane, er lydnad«, sa ein norsk folkehøgskolerektor for ikkje lenge sidan.

Utsegna er unyansert og sjølvsagt ikkje representativ for norsk folkehøgskole. Likevel kan ein undrast på om vi ikkje i meste laget har vore opptekne av »tilpassinga«. Men har ikkje utviklinga i 1970-åra lært oss at det også er viktig at elevane lærer »ulydnad«? Lærer å seie nei – stopp! At dette gjeld når hasjpipa går rundt, er alle samde om. Men gjeld det også protestdemonstrasjonen mot Alta-utbygginga? Her er vi usikre. Personleg kan eg ikkje vere med til å tolke omgrepet »historisk-poetisk« til noko i retning av ein skumringstime ved peisen med folkeviser i godt venelag.

Det »historiske-poetiske« har mykje poetisk sprengkraft i seg – men og politisk!

Historia skal ikkje dra elevane inn i eit halvmørker som får nåtida til å kverve.Tvert i mot. Historia skal lyse opp, gje nåtidslivet djupn og breidde – og framfor alt gje handlingsalternativ. Dette tyder ikkje at historia skal skrivast ut i konkrete handlingsprogram. Det er vel tvert i mot slik at der den »historisk-poetiske« undervisninga har falle ut, finn ein i staden alskens fiffige påfunn, luftige prosjekt og utopiar.

Slikt kan nok skape ei kortvarig interesse, men stimulerer ikkje framtidshåpet hjå unge menneske – og eldre med. Det er ein grundtvigsk påstand som no bør taksast alvorleg, at berre

»historisk-poetisk« opplysning kan gje mennesket vilkår for å handle alternativt, så det maktar å vri seg ut or ei lammande skjebnetru og sjå vegen der det før var villnis. Og der det er veg, er det von.

Det er altså meir tale om ei bevisstgjering om kva menneskelivet er etter sitt vesen og at det berre kan utvikle seg i felleskap mellom menneske.

Fedrelandskjerleik er ikkje i denne samanhengen laust svermeri, men heller uttrykk for ei personleg – gjering og inderleggjering av omgrepet fellesskap i folkeleg samanheng. Det er det »poetiske« som gjer fedrelandet til noko meir enn eit rasjonelt omgrep i statsvitenskapen. Det er mitt inntrykk at kjærleik til fedrelandet ikkje lenger er »pensum« i norsk folkehøgskole. Sjølve ordet høyrer vel også til dei som kjennest »for store« for vår nøkterne tid. Men sjølve realiteten bør vi kunne opne opp for: det livgjevande potensiale som ligg i den folkelege kulturen, fellesskapen som utfordrar og kallar til ansvar og innsats – ikkje heroisk, men »jævnt og muntert«.

Den danske folkehøgskolemannen, Johannes Novrup, uttrykte det slik i boka »Erasmus og Jacob«:

»Historie kan tilegnes paa en saadan Maade, at Nutiden, Elevernes virkelige Liv, aldrig tabes af Syne - - - man kan lese den saadan, at ens eget Liv stadig klargøres og styrkes derved«.

Det eg har vore inne på er altså ikkje faget historie i trong tyding og slik elevane har lært dette faget å kjenne før dei kjem til folkehøgskolen.

Det ville vel også vere ei tvilsam sak å bruke tid og krefter på eit fag som dei fleste har opplevd som ekstremt keisamt. Nei, det er tale om historie i langt vidare tyding, der både sagn og myter og elles alt som tener til å kaste lys over menneskelivet, høyrer med. Historia som politisk og poetisk kraftkjelde, – historia som kan forteljast som fruktbar overrisling over nåtidslivet. Inspirasjon og klargjering på same tid.

Men korleis skal vi i norsk folkehøgskole makte denne oppgåva? Det er m.a. spørsmålet om kva plass og funksjon »Modersmaalet« og »det levande ordet« skal ha.

»Det levande ordet« og vår tids latin

Rett nok er latinen ute av norsk skole. Og eksamensskolen er vel ikkje »sort« som latinskolen var på Grundtvigs tid. Men spørsmålet er om vi ikkje framleis finn mykje av den same ideologien, den same formalismen og elitetenkinga som dirigerande understraumar i den offentlege skolen, – ja, at denne straumen bryt meir fram i dagen no enn på lenge, i kravet om meir bruk av karakterar, meir vekt på formelle kunnskapar og svivyrdsleg omtale av »trivselskolen«.

Politikarar talar nok fint om ein demokratisk skole – men gjerningane deira slår somme av dei på munnen. På denne bakgrunnen synest det meir aktuelt enn nokon gong at folkehøgskolen tek striden opp mot vår tids latin: ekspertspråket og alt anna språk som holar ut demokratiet, enten vi kallar det reklamespråk, demagogi eller manipulerande politikarspråk.

Difor er det ei aktuell utfordring til folkehøgskolen å styrke »det levande ordet«, det munnlege språket og gje det gode vilkår i skoleslaget, men også målbere dette pedagogiske synet utetter. Det gjeld i siste instans demokratiet. Vi har sjølvsagt bruk for eit skriftspråk. Men ord i skrift er døde. Det er gjennom munnen at orda får liv og blir til mennesketale. Og er det ikkje nettopp taleevna som skil menneska frå dyr og ting? Det er gjennom talen at mennesket gjer seg til kjenne, med-deler seg med eit anna menneske i samtale. Dette er ein grunnleggande føresetnad for eit levande demokrati. Skriftspråket prioriterer det formelle, set titt skilje mellom menneske og aukar avstanden til folk som vantar formell utdanning. Skriftspråket kan derfor tene til å sikre sosiale og økonomiske maktposisjonar til eliten, slik vi så tydeleg ser det i vårt land. Den menneskelege talen er derimot brubyggjar, skaper nærleik og fangar inn det lokale, det heimlege, lys og farge i det åndelege landskapet gjennom dialektane. Og det »historisk-poetiske« som vi tidlegare har vore inne på, kan vel i grunnen berre formidlast gjennom »det levande ordet«.

I det siste har vi sett mørke skyer på himmelen. Eg ser ikkje bort frå at det kan vere positive sider ved den nye media-politikken som er introdusert her i landet i det siste. Det høyrest greitt og

demokratisk ut at NRK-monopolet blir oppheva og at nokon kvar heretter skal kunne gå »på lufta« med sin bodskap. Men verknaden av dette og av video-industrien, som no er i ferd med å trengje inn i kvar ein heim, kan på sikt bli alvorleg for demokratiet. At ein i bar nehagar og skolar må bruke mykje tid om måndagane til å roe ungane etter skrekkfilmane i helgakinoen heime, er kanskje noko ein kan gjere noko med. Men veit vi noko om verknadane på sikt av at det ikkje lenger tykkjest vere rom for samtale, at menneska ikkje med-deler seg for kvarandre, heller ikkje dei næraste? Eit samfunn utan samtale er eit avhumanisert samfunn. Det er blitt umenneskeleg.

Innetter i skoleslaget bør vi no vurdere om vi gjev »det levande ordet« godt nok rom. Kanskje bør vi no dra den konsekvensen at vi steller oss kritiske til overdriven bruk av tekniske media i undervisninga. At bilete og ord på boks berre må brukast til å stø opp under samtalen, men aldri komme i staden. (Det siste har nok hendt då og då i folkehøgskolen også). Og det kunne vel heller ikkje skade saka om turtallet på stensilmaskinen blir sett ned.

Utviklinga som vi no er inne i, vil etter kvart demme opp for eit stort behov for fri og open samtale med andre menneske. Fjernsynet – heimekinoen – let folk bli sitjande i mørkret både i bokstavleg og åndeleg tyding, ofte undrande, usikre, av og til sinte, stundom redde og til sist med ei deprimerande kjensle av å ha blitt behandla som noko anna og mindre enn det dei er – sjølve behandla som eit medium av eit anna medium, fordi det var ingen til å spørje, ingen til å svare – *var* ingen rett og slett. Dette trass i at programma kan vere gode og interessante i seg sjølv. Å komme inn i samtalen frå dette mørkret er å komme ut i dagen og lyset. Det er frigjerande og kan bryte den vonde sirkel av passivitet og likesæle. Og i eit demokrati er det viktig at vanlege folk i fri og open samtale kan drøfte dei same emne og spørsmål som ekspertane på skjermen. Det er på ein måte å setje seg ved same bordet. Den magiske trylleringen er broten. Vegen er open for alternativ tenking.

Det har vore ein del pedagogisk debatt i norsk folkehøgskole dei

seinare åra, særleg har ulike sider ved sosialpedagogikken stått i sentrum. Derimot har ikkje »det levande ordet« som formidlar av folkeleg danning og opplysning vore særleg framme i debatten. Dette kan ha fleire årsaker.

Når det er tale om »det levande ordet« i samband med folkehøgskolen, er det mange som har vanskar med å unngå visse assosiasjonar i retning av ein hardpumpa seminarist som slepper ut flosklar og overflødig luft til liten hugnad for andre enn han sjølv. Dette karikaturbiletet av ein folkehøgskolelærar av eldre årgang, folketalaren med 17-maisløyfe i jakkeslaget alle dagar i året, er høgst urettvist – men likevel så pass levande som myte at ein yngre generasjon har funne å måtte distansere seg. Men når vi no opplever den krise »ordet« er kome i, samanbrotet av menneskeleg fellesskap på ulike plan i samfunnet, og dei mange trugsmål mot morsmålet vårt, bør tida vere inne til at folkehøgskolen atter står fram som skoleslaget med »det levande ordet« og ta dei pedagogiske konsekvensane av dette.